

חוברת

דף השבוע

מסכת נדרים חוברת טז

דף ס"ה

קונטרס מלא מראי מקומות חשובות על כל דף ודף
כדי לסייע את הלומדים החשובים של מסגרת 'דף השבוע'

ויש בה חמשה חלקים:

- א **עזר ללימוד הר"ן** - להדגיש החלק שבדברי הר"ן שהם פירוש על הגמ'.
- ב **קושיות פשוטות** - ליישב קושיות פשוטות אשר יתקשה בהם הלומד.
- ג **עומק הדף** - להעמיק קצת בגמ' ובפירוש הר"ן על פי גדולי המפרשים.
- ד **הלכות הדף** - נידונים חשובים בהלכה היוצאים מלימוד הגמ'.
- ה **סוגיית הדף** - בכל דף נערכה סוגיא שלימה אחת עם העתקת מראי מקומות.

15

תה"י : ד] [ג"א ר"א

סיכום על החלקים שבר"ן שהם פלפול ולא פירוש:

דף סב.

ד"ה אי הכי

הר"ן כתב, שמה שמבואר בגמ' דלעשיר גדול כר' טרפון אין לפטור עצמו בכבוד תורתו, זהו רק בדבר שראוי להתחייב בו, [לפי דעת הרואים], אבל בדבר שאינו ראוי להחייב בו, מותר לפטור עצמו בכבוד תורתו, עיי"ש.

דף סב:

ד"ה עבדא דנורא

הר"ן הקשה, היאך מותר לומר 'עבדא דנורא אנא', הא לכא' זה נחשב כמודה בע"ז, עיי"ש מה שתירץ.

ד"ה ומקשו הכא

הר"ן האריך לבאר, מאי שנא דלשון 'עד הגשמים' משמע ירידה ממש, ואילו לשון 'עד הגשם' משמע עז זמן ירידה, ולא ירידה ממש, עיי"ש שכתב יסוד חשוב כדי לבאר הענין.

דף סג.

ד"ה כמאן אזלא

הר"ן הקשה, היאך אמר רשב"ג בברייתא גשמים שירדו ז' ימים זה אחר זה אתה מונה להם רביעה ראשונה ושניה, הא שית רשב"ג במתני' היא שהעיקר תלוי בזמן ירידת גשמים, ולא בירידת גשמים ממש, עיי"ש.

ד"ה ההוא דאמר עד הגשים

הר"ן הביא בשם אחרים לבאר דברי ר' זירא וכל המשך הסוגיא באופן חדש, עיי"ש.

ד"ה מתני' קונם יין שאני טועם

הר"ן הביא בשם הרשב"א, שהאומר 'שנה אחת', ונתעברה השנה, אין חודש העיבור בכלל, ואפילו אמר 'שנה אחת מיום זה' אין חודש העיבור בכלל. אולם הר"ן עצמו חולק על הרשב"א בזה, ומסיק, שבב' הציורים הנ"ל חודש העיבור נכלל בנדר, עיי"ש.

דף סג:

ד"ה עד ראש חודש

הר"ן הביא שיש גורסים במתני' (סג.) 'עד סוף אדר עד סוף אדר שני', ובאר הסברא לגירסא זו.

ד"ה אלמא סתמא דאדר

הר"ן ביאר סוגיית הגמ' לפי הגירסא השניה המובא בר"ן לעיל.

ד"ה מכלל דברישא

הר"ן ביאר סוגיית הגמ' לפי הגירסא השניה המובא בר"ן לעיל.

ד"ה ולענין הלכה

הר"ן מסיק לדינא, דסתם אדר משמע אדר א', והוסיף, שיש בזה נפק"מ לענין כתיבת שטרות, עיי"ש.

ד"ה ולענין הלכה כתב הרמב"ן

הר"ן הביא מחלוקת ראשונים לגבי הא דקתני במתני' דהנודר מיין לא נתכוין לאוסרו בליל פסח, והנודר שום לא נתכוין לאוסרו בליל שבת, דהרמב"ן סובר דרבנן פליגי ע"ז, ולדינא קיי"ל כרבנן, אולם הרא"ה סובר דלא פליגי רבנן ע"ז, ולדינא קיי"ל כמתני', עיי"ש.

דף סד.

ד"ה אמרו לו אם כן אין נדרים

הר"ן כתב, שאע"פ שאין פותחין בכבוד המקום, מ"מ פותחין בכבוד מצוה אחת, משום דמצוה אחת לא חמירא לאינשי כולי האי כמו כבוד המקום, עיי"ש.

ד"ה ירושלמי

הר"ן הביא בשם הירושלמי, שאין פותחין בכבוד רבו, דדומה לכבוד המקום, עיי"ש.

דף סד:

ד"ה ורבא אמר

הר"ן הקשה, לפי רבא דהטעם דאין פותחין בכבוד המקום הוא משום שא"כ אין נדרים נשאלים לחכם, לפי"ז אמאי פותחין בכבוד אביו ואמו, הא גם בזה שייך חשש הנ"ל, עיי"ש מה שתירץ הר"ן. עוד הביא הר"ן ב' מהלכים בביאור מחלוקת אביי ורבא, עיי"ש.

דף סה.

ד"ה תניא

הר"ן הביא ב' צדדים בטעם הדבר שהמודר הנאה מחבירו אין מתירין לו אלא בפניו, וכתב הר"ן, שיש נפק"מ בין הצדדים, לגבי מי שנדר שלא לצורך חבירו, אם מתירין לו שלא בפניו או לא. עוד הביא הר"ן מחלוקת הראשונים לענין בדיעבד, אם התירו לו שלא בפניו אם מועיל או לא, עיי"ש.

דף סה:

ד"ה תנא

הקשה הר"ן, למה לא אמרי' גם בסיפא גבי כעורה והרי היא נאה שנחשב כתולה נדרו בדבר, עיי"ש שהביא ב' מהלכים ליישב.

ד"ה מתני' ועוד אמר ר"מ

הקשה הר"ן, מאי שנא דפותחין באיסורים הנזכרים במתני', אבל אין פותחין בהא ד'כל הנודר נקרא רשע' (כב.), עיי"ש מה שתירץ.

ד"ה ומדאמר' הכא

הר"ן הביא ראייה מסוגיין, דמטלטלי לא משתעבדי לכתובה אפילו מנכסי הבעל עצמו, עיי"ש.

דף סה.

גמ', במדין נדרת לך והתר נדרך במדין

קושיא:

ידוע הקושיא, למה הוצרך משה להתרת חכם, הלא כתב רש"י עה"ת (שמות ד, יח), שמשה נטל רשות מיתרו קודם חזרתו למצרים משום שנשבע לו, הרי שמספיק ליטול רשות, וא"צ התרת חכם.

תירוץ:

המהר"ל בגור אריה (שם) תירץ, שנשבע משה ב' שבועות, א', שלא יחזור למצרים בלא רשות מיתרו, ולשבועה זו מספיק נטילת רשות וא"צ התרת חכם, ב', שלא יחזור למצרים כלל, מחמת דתן ואבירם, ולשבועה זו הוצרך להתרת חכם. [וע"ע במזרחי (שם), ובשו"ת צמח צדק (יו"ד סי' צא), שתירצו בדרכים אחרים].

גמ', הוה קא מצטער צדקיהו בגופיה איתשיל אשבועתיה

קושיא:

העיר הרמ"א (יו"ד סי' רלב סעי' יד), למה חלה שבועתו של צדקיהו, הא נשבע באונס, ודומה לנדרי אונסים דמותרין כמבואר בגמ' לעיל (כז).

תירוץ:

הרמ"א (שם) תירץ, דהא דאמר' נדרי אונסין מותרין, זהו דוקא במקום דליכא חילול ה', אבל במקום דאיכא חילול ה', שהנכרים יודעים שעובר בנדרו, חל נדרו מדרבנן. [וע"ע בש"ך (שם ס"ק לו), ובשו"ת רשב"א המיוחס לרמב"ן (סי' רעג) שתירצו בדרכים אחרים].

גמ', איתשיל אשבועתיה

קושיא:

ידוע הקושיא, היאך שאל צדקיהו על שבועתו, הלא השואל צריך לפרט הנדר כמבואר בגמ' גיטין (לה:), והרי לא היה צדקיהו יכול לפרט הנדר בלא לגלות המעשה.

תירוץ:

השער המלך (הל' שבועות פ"ו ה"ה) תירץ, שגילה צדקיהו את המעשה לב"ד, אך לא גילה להם מי הוא זה שאכל ארבנא חיה. [ועיי"ש עוד בשער המלך, ובהגהות רעק"א על השער המלך ובפנ"י בגיטין (שם), שתירצו בדרכים אחרים].

ר"ן (ד"ה תניא), איכא דיהיב טעמא התם מפני החשד

קושיא:

הקשה השלמי נדרים (לר"ן), לפי הטעם של חשד, למה לא מצינו שכל מי שנדר בפני חבריו צריך להתיר בפניו.

תירוץ:

השלמי נדרים (שם) תירץ, שמי שאינו שייך לנדר, ורק שהיה שם בשעת הנדר, אינו חושב על הנדר כלל, ואינו חושד את חבריו במה שנראה שאינו מקיים את נדרו, משא"כ במי שהוא שייך לנדר, כגון שנדר חבריו שלא ליהנות ממנו, יש לחוש שהוא חושד את חבריו אם נראה שחבירו עובר על נדרו. [וציין, שמצא סברא זו במאירי].

ר"ן (ד"ה תניא), איכא למימר דלדבר מצוה מתירין

קושיא:

הקשה הש"ך (יו"ד סי' רכח ס"ק נד), א"כ למה הוצרך משה רבינו להתיר בפני יתרו, הא גבי משה חזר למצרים בציווי הקב"ה, ואין לך מצוה גדולה מזו.

תירוץ:

הש"ך (שם) תירץ (בתי' ב), שכיון שרצון הקב"ה היה שלא ילך למצרים עד שיתיר את נדרו, ממילא כל זמן שעדיין לא התיר את נדרו ליכא מצוה. [ועיי"ש עוד בש"ך, ובפנים יפות עה"ת (שמות ד, יח), ובספר מראה המקום (עמ' רכד) שתירצו בדרכים אחרים].

דף סה:

גמ', למה לי למתני תרי זימני נדר טעות

קושיא:

הקשו התוס' (ד"ה למה לי), הא בודאי הוצרך התנא להביא שני הציוורים, שאין דינם שווים, דכאן נחלקו חכמים על ר' מאיר, ואילו במשנה דלקמן לא נחלקו.

תירוץ:

תירצו התוס' (שם), שעיקר קושיית הגמ' היא, למה חילק התנא שני הציוורים, הא כיון שדינם דומים זה לזה הו"ל לתנא להביא שני הציוורים במקום אחד. [וע"ע ברש"ש (סו. ד"ה ואין), ובלחם משנה (הל' נדרים פ"ח הל"א), שתירצו בדרכים אחרים].

משנה, פותחין לו מן הכתוב שבתורה

קושיא:

מקשים רבים, הא מבואר בריש פירקין (סד.) דאין פותחין בכבוד המקום, וא"כ היאך פותחין בפסוק שבתורה, שלכא' גם זה הוא בכבוד המקום.

תירוץ:

הר"ן (שם ד"ה א"ל) תירץ, דדוקא בכבוד המקום אין פותחין משום שיש לחוש שמשקר ואומר שאילו ידע שיש בזה זלזול בכבוד המקום לא היה נודר, אבל בכבוד מצוה אחת אין לחוש שמשקר, דלא חמירא להו לאינשי כולי האי. [וע"ע בטור (יו"ד סי' ריח), בב"ח (שם), בפרישה (שם ס"ק טו), ובט"ז (שם ס"ק טו) שתירצו בדרכים אחרים].

משנה, ועל לא תשנא את אחיך בלבבך

קושיא:

הקשה הקהילות יעקב (חלקים, ח"י סי' כד), הא מה שעובר בלאו דלא תשנא אין זה מחמת נדרו, אלא מחמת שנאת לבו.

תירוץ:

הקהילות יעקב (שם) תירץ, שאעפ"כ נחשב פתח, שאילו היה יודע שעובר בלאו ע"י שנאת לבו, לא היה שונא, וממילא לא היה נודר כנגדו. [ועיי"ש עוד בקהילות יעקב, שתירץ באופן אחר].

גמ', כל הנופל אינו נופל לידי גבאי תחילה

קושיא:

הקשה הפרשת נדרים (ד"ה ולימא), הא אכתי יכול ליתן הממון בתורת מתנה לחבירו כדי שיתן למודר.

תירוץ:

הפרשת נדרים (שם) תירץ, שבכה"ג המדיר אינו יוצא מצות צדקה, שאינו נותן ממון למודר, אלא מקבל המתנה הוא שמקיים מצות צדקה, ולא דמי לנתנת ממון לגבאי צדקה שיוצא מצות צדקה, שכך היא עיקר המצוה, ליתן ממון לגבאי צדקה. [וע"ע בשיטמ"ק (ד"ה אינו נופל) שהביא בשם הרא"ם לתרץ באופן אחר].

משנה, פותחין לאדם בכתובת אשתו

קושיא:

הקשה רא"מ הורוויץ בהגהות אהל משה (ד"ה פותחין), הא פשיטא שאפשר לפתוח בכך, דאדעתא דהכי לא נדר.

תירוץ:

תירץ האהל משה (שם), דס"ד שיש לחוש שמשקר, שמסתמא ידע מתחילה שאם יגרש אשתו יתחייב ליתן לה כתובה, קמ"ל תנא דמתני' דלא אמרי' כן. [וע"ע בתוס' (ד"ה כתובת אשתו) שהרגישו בקושיא זו, ועי' בנצי"ב במרומי שדה (ד"ה פותחין) שביאר דבריהם].

דף סה

תוכן הענינים

- א. אם חכם יכול להתיר נדרי עצמו
- ב. ב' דרכים לבאר ההיתר של 'תולה נדרו בדבר'
- ג. דין המדיר הנאה מחבירו ואח"כ רוצה ליתן לו צדקה
- ד. מחלוקת הראשונים בגדר 'זמנו קבוע'

(א) אם חכם יכול להתיר נדרי עצמו

לזה], היאך אפשר לומר שחכם מתיר נדרי עצמו, הלא מבואר בגמ' לקמן (פא): שתלמיד חכם אינו מתיר לעצמו.

ה. תירוצו של השער המלך

השער המלך (הל' שבועות פ"ו ה"ה) תירץ, שיש לחלק בין פתח לחרטה, דהא דמבואר בגמ' לקמן שת"ח אינו מתיר לעצמו, זהו ע"י חרטה, אבל יכול חכם להתיר נדרי עצמו ע"י פתח. [ועיי"ש שהביא ראייה לדעת המפרש מהגמ' לעיל (כב): דמשמע דר' סחורה התיר נדרי עצמו ע"י פתח].

ה. ביאורו של האור שמח

האור שמח (הל' נזירות פ"ג ה"ד) ביאר החילוק בין חרטה לפתח, עפ"י דברי המבי"ט (מובא בשו"ת מהרי"ק, ח"א סי' יט), שמן התורה פתח א"צ היתר חכם כלל, דנדר בטעות, ורק מדרבנן הצריכו היתר חכם, אבל חרטה צריך היתר חכם מן התורה. עפ"ז ביאר האור שמח, דחכם מתיר לעצמו ע"י פתח כיון שעיקר דין היתר חכם הוא רק מדרבנן, משא"כ בחרטה שצריך היתר חכם מן התורה, אין חכם מתיר לעצמו.

א. סוגיית הגמ'

הגמ' מביאה מברייתא, 'המודר הנאה מחבירו אין מתירין לו אלא בפניו'. ומביאה הגמ' מקור לדין זה ממושה רבינו, שנשבע ליתור שלא ישוב למצרים, ולבסוף הותר נדרו במדין בפני יתרו. והעירו המפרשים, מי התיר שבועתו של משה במדין, שלכא' לא היה שם חכם או ב"ד שיוכלו להתיר שבועות ונדריים.

ב. דברי המפרש

המפרש (ד"ה במדין) כתב, 'אמר רבי חכם מיפר לעצמו', כך היא גירסא דידן בדברי המפרש, וכן מובא גירסא זו בהרבה אחרונים, אולם עי' בב"ח (אות י) ששינה הגירסא]. וכפשוטו כוונת המפרש היא לתרץ הקושיא הנ"ל, שע"כ צ"ל דמשה רבינו התיר שבועת עצמו, לפי שיכול חכם להתיר נדרי עצמו.

ג. תמיהת האחרונים

תמהו הרבה אחרונים [רש"ש (למפרש שם), הגהות יעב"ץ (למפרש שם), מצפה איתן (ד"ה תלמיד), וע"ע בב"ח הנ"ל שכנראה נתכין

(ב) ב' דרכים לבאר ההיתר של 'נעשה כתולה נדרו בדבר'

ג. דעת הרמ"ך

המשנה למלך (הל' נדרים פ"ח ה"ב) האריך לחקור, באופן שהאב חזר בתשובה אך אח"כ חזר לרשעו, אם הנדר חוזר וניעור או לא. והביא בשם הרמ"ך, שהנדר חוזר וניעור, משום דנדרו קיים כל זמן שהאב רשע, והרי חזר האב לרשו.

ד. דעת המשנה למלך

אולם המשנה למלך (שם) חולק על הרמ"ך בזה, וכתב, דכיון דכבר נתבטל הנדר כשחזר האב בתשובה, שוב אינו חוזר וניעור, שנבטל אינו חוזר למקומו.

א. משנה

מובא במשנה דין האומר 'קונם שאיני נושא את פלונית שאביה רע' ואח"כ עשה האב תשובה, דר' מאיר סובר שיש להתיר נדרו וחכמים סוברים שאין להתיר נדרו. ומקשה הגמ' על ר' מאיר, למה אי"ז נולד, ומביאה הגמ' בשם ר' הונא לתרץ, משום ד'נעשה כתולה נדרו בדבר'. ומצינו בראשונים ב' דרכים לבאר דברי ר' הונא, כמו שיתבאר.

ב. ב' דרכים

הר"ן (ד"ה נעשה כתולה) כתב, שיש להתיר נדרו אפילו בלא שאלת חכם, והביא שכן מבואר בירושלמי. וכנראה טעמו, משום שנחשב כאילו קבע זמן לנדרו, שהוא קיים רק כל זמן שאביה רע. אולם הרא"ש (ד"ה נעשה כתולה) והריטב"א (ד"ה כיצד) כתבו, שצריך היתר חכם, דלא נחשב תנאי גמור, אלא שהוא פתח טוב ולא נחשב נולד.

ה. תלוי בב' דרכים הנ"ל

הקרן אורה (ד"ה ועיין) כתב, שלכאוף נידון זה תלוי בב' דרכים הנ"ל, שלפי הר"ן שחשב כאילו קבע זמן לנדרו, כל זמן שאביה רע, א"כ הנדר

יחזיר למקומו כשחוזר האב לרשעו, כדברי הרמ"ך, אבל לפי הרא"ש שההיתר הוא בגדר פתח, א"כ מכיון שהותר הנדר שוב אינו חוזר וניעור, כדברי המשנה למלך.

ג. קושיית הגר"ח קניבסקי על ספר החינוך

א. משנה

המשנה מביאה בשם ר' מאיר, שאפשר לעשות פתח ע"י איסור 'לא תשנא את אחיך בלבבך', דהיינו שיכול המדיר לומר, 'אילו הייתי יודע שאני עובר על לאו דלא תשנא לא הייתי נודר'. ומבואר, שהמדיר הנאה מחבירו מחמת שנאה עובר בלאו דלא תשנא את אחיך בלבבך. ומכאן הקשה הגר"ח קניבסקי על שיטת החינוך והרמב"ם, כמו שיתבאר.

ב. מחלוקת הראשונים

דהנה בספר החינוך (מצוה רלח) והרמב"ם בספר המצות (מצוה שב) כתבו, שרק מי ששונא את חבירו בלבבו עובר בלאו זה, כלשון התורה, אבל לא מי שמודיע לחבירו שהוא שונאו. אולם הרמב"ן עה"ת (ויקרא יט, יז) חולק על זה, וכתב, דלשון התורה 'בלבבך' לאו דוקא, אלא דיברה התורה בהווה, ובאמת גם המגלה שנאתו לחבירו עובר בלאו.

ג. קושיית הגר"ח קניבסקי

הקהילות יעקב (חלקים, ח"י סי' נד) הביא בשם בנו הגר"ח קניבסקי להקשות על שיטת החינוך והרמב"ם ממשנה דידן, דמבואר שהמדיר

ד. דין המדיר הנאה מחבירו ואח"כ רוצה ליתן לו צדקה

א. סוגיית הגמ'

מבואר במשנה, שאפשר לעשות פתח לנדר ע"י מצות צדקה, דהיינו שאם המודר הוא עני יכול המדיר לומר 'אילו הייתי יודע שאיני יכול לקיים מצות וחי אחיך עמך לא הייתי נודר'. ובגמ' מקשה, למה אינו יכול לקיים מצות צדקה, הרי יכול לומר 'בהדי כולי עלמא מפרנסנא ליה'. ומצינו מחלוקת ראשונים בביאור כוונת הגמ', כמו שיתבאר.

ב. מהלך א', הר"ן

הר"ן (ד"ה ולימא) ביאר, שאין המדיר צריך לפרנס המודר לבדו, אלא בהדי כולי עלמא, דהיינו ע"י נתינת ממון הצדקה ליד גבאי צדקה של העיר, והרי רשאי הוא לעשות כן, משום שאינו נותן המעות ליד המודר, אלא ליד הגבאי, והגאי הוא שנותן המעות ליד המודר, ודומה למדיר שנותן מעות לחבירו במתנה, שיכול החבר ליתן הממון למודר.

ג. מהלך ב', הרא"ש

אולם הרא"ש (ד"ה מאי) ביאר כוונת הגמ' באופן אחר, שאין חיוב על המדיר ליתן צדקה למודר כלל, משום שיכול לקיים מצות צדקה ע"י

הנאה מחבירו מחמת שנאה עובר בלאו דלא תשנא, דבשלמא לפי הרמב"ן ניחא, אבל לפי החינוך והרמב"ם למה עובר בלאו, הלא הוא מגלה שנאתו לחבירו ע"י נדרו.

ד. תירוצו של הקהילות יעקב

הקהילות יעקב (שם) תירץ, דצ"ל דאיירי בציור שלא היה ניכר לחבירו שהוא נדר ממנו הנאה מחמת שנאה, שיתכן שהדירו מטעם אחר, כגון מחמת צרות העין וכדומה. ואף אם יחשוב חבירו בדעתו שמסתמא הדירו מחמת שנאה, מ"מ נחשב שנאה בלב, כיון שאין הכרח על כך.

ה. תירוצו של ר' אלעזר משה

בהגהות ר' אלעזר משה הורוויץ (ד"ה ועל לא תשנא) העיר בקיצור נמרץ את קושייתו של הגר"ח קניבסקי, וז"ל, 'מכאן צ"ע על החינוך במצוה זו'. ותירץ בקיצור, 'ולפירוש הרא"ש י"ל קצת'. וכנראה כוונתו, שהרא"ש פירש דאיירי שמדירו משאלת שלום, ולא מהנאה, ולפי"ז ניחא, דאולי לא ידוע למודר שנדר.

שיפרנס עניים אחרים, והמודר יכול להתפרנס מאנשים אחרים. ומבואר דס"ל להרא"ש שאסור לגבאי ליתן ממונו של המדיר ליד המודר, ודלא כדעת הר"ן.

ד. מחנה אפרים

המחנה אפרים (הל' שבועות סי' טז) כתב, שאין להקשות על הרא"ש מראיית הר"ן, דמאי שנא ממדיר שנותן מעות לחבירו במתנה, שיכול החבר ליתן הממון למודר, דהרא"ש סובר דלא דמי כלל, דגבי מתנה הרי זוכה החבר בממון המתנה ושוב אינם שייכים למדיר כלל, משא"כ לגבי צדקה, שאין הגבאי זוכה בממונו של המדיר.

ה. יד דוד

בספר יד דוד (ד"ה כל דמעני) ביאר סברת הר"ן שמדמה צדקה למתנה, דס"ל להר"ן שאע"פ שאין הגבאי זוכה בממון המדיר, מ"מ כבר יצא הממון מיד המדיר, ונמצא דלא נהנה המודר מן המדיר. והוסיף, שהר"ן סובר שהנותן צדקה לגבאי קיים מצות צדקה מיד בשעת הנתינה לגבאי, ונמצא שקיים המצוה כשהממון היה עדיין שלו.

דף סה

בענין מחקר (experimenting) בבהמות לצורך רפואת אדם

מובא במשנה שיטת ר' מאיר, שיש דברים שהם כנולד ואינן כנולד, כמו קונם שהכלב רע בתוכו או שהנחש בתוכו ואמרו לו שמת הכלב או שנהרג הנחש, שנדרים אלו בטלים מיד בלי שום שאלת חכם. ועי' בתוי"ט (למשניות שם) שמה שחילק המשנה בלשונו בין "מת" הכלב ל"נהרג" הנחש, זהו רק אורחא דמילתא "דגבי כלב לא שכיחא הריגה, ולגבי נחש שכיחא טפי הריגה", אבל אין הכי נמי ה"ה שאם נהרג הכלב או מת הנחש מותרים בלי שאלת חכם, הגם שאי"ז שכיח, משום שכאן סיבת ההיתר הוא "דהואיל ופירש בשעת נדרו בעבור מה היה נודר, ונעשה משום כך כתולה נדרו בדבר". וכדאי לעיין קצת בדיון מחקר על בהמות לצורך רפואת אדם, דהיינו לנסות תרופות (medications) על בהמות כדי לברר אם הם טובים או לא, לצורך רפואת אדם.

אכ"נ עי' באמרי שפר (סי' לד) שביאר כוונת הרמ"א, שמותר רק במקום הכרח, ולא סתם לתועלת בעלמא, וא"כ אין הדבר ברור שמותר לנסות בהמות כדרך הרופאים, כיון שאין זה אלא ספק תועלת.

אכ"נ עי' בשבות יעקב (ח"ג סי' עא) שנשאל מרופא אם מותר להשקות סמים ארסיים (poisons) לבעלי חיים כדי שידעו פעולתם, והשיב להתיר, דמה שכתב הרמ"א שיש אכזריות בנוצות, היינו מפני שעושה מעשה בידים, והעוף מרגיש צער בשעת מריטה, משא"כ בהשקאת הסם שאינה מרגשת צער כלל בשעת שתיה. ודעת החלקת יעקב (ח"א סי' ל) היא כשיטה אמצעית, שכתב שבדאי מותר לגרום צער בעלי חיים ע"י נסיונות בשביל חקירות לרפואה, אבל ממידת חסידות להינצל ממידת אכזריות.

אכ"נ עי' בשו"ת שרידי אש (ח"ג סי' ז) שדן בדברי החלקת יעקב, והסכים שמדין צער בעלי חיים מותר מעיקר הדין, אכן חולק עליו שאין צורך להימנע מזה אפילו ממידת חסידות, שמדת חסידות אינו אלא במקום שנוגע רק לעצמו, ורשאי אדם להחמיר על עצמו, אבל לא במקום שנוגע לאחרים, כי מאי חזית דצער בעלי חיים עדיף טפי מצער החולים, אולי יכול לעזור להם.

ועי' בספר נשמת אברהם (אבה"ע ח"ה סי' יד) שהביא כל שיטות האחרונים הנ"ל, ובסוף דבריו מסיק, שהגם שלרוב אחרונים מותר, ויש אומרים שיש מצוה לנסות, אכן "ברור שבכל מקרה ומקרה עליו לעשות הכל כדי למעט צערם, כל שזה לא פוגע בנסיון, ובגמור הנסיון אם אין הוא עוד זקוק להם, והם בצער, צריך להורגם בדרך המהירה ביותר".

בסוגיא זו מצינו בעיקר שני נידונים, א', מצד איסור "צער בעלי חיים", דאסור לגרום צער לבהמה או להשאיר בהמה בצער, ב', מצד איסור "בל תשחית", שאין לאבד ולהשחית דברים בלי צורך. ולדעת רוב הראשונים שני איסורים אלו הם מדאורייתא. בענין איסור צער בעלי חיים, לדעת ספר חסידים (אות תרסו) ורוב הראשונים, האיסור הוא מדאורייתא, אולם יש שמדייקים מדברי הרמב"ם שהוא רק איסור דרבנן, וכן הוא בביאור הגר"א (או"ח סי' רעב סעי' ב) וז"ל "והרמב"ם שהשמיטה וכתב אינו חייב כו' משמע דס"ל צב"ח לאו דאורייתא". ובענין איסור בל תשחית, לדעת רוב הראשונים כל השחתה נכללת בלאו דאורייתא זו, וז"ל הרמב"ם (הל' מלכים פ"ו ה"ו), "ולא האילנות בלבד אלא כל המשבר כלים וקורע בגדים כו', עובר בלא תשחית".

הרמ"א (אבה"ע סי' ה סעי' יד) פסק "כל דבר הצריך לרפואה או לשאר דברים לית ביה משום איסור צער בעלי חיים, ולכן מותר למרוט נוצות מאוזזות חיות וליכא למיחש משום צער בעלי חיים, ומכל מקום העולם נמנעים

דף סה

בענין המודר מחבירו האם לדבר מצוה מתירין אפילו שלא בפניו

תמצית הסוגיא:

מבואר בסוגיין דינא דהמודר הנאה מחבירו דאין מתירין לו אלא בפני חבריו, והביאו ב' מקורות לזה, א' ממשא רבינו שנשבע ליתרו שלא יעזוב מדין בלי רשותו [וביאר הנו"ב דהיה ליתרו תועלת מזה שמשא היה רועה צאנן], וכשהקב"ה שלחו לגאול את ישראל אמר לו לילך תחילה למדין להתיר שבועתו בפני יתרו, וחזין דצריך להתירו בפניו, ב' וכן הוכיחו כן משבועת צדקיהו לנבוכדנצר כמבואר בהסוגיא.

ובטעם הדבר דצריך להתירו רק בפניו הביא הר"ן מהירושלמי ב' טעמים או מפני הבושה שיתבייש מלהתירו, או מפני החשד דכשרואה עובר על שבועתו לא יחשוד אותו בזה, ונ"מ אם אפשר להודיעו אח"כ, וכן אם אינו לטובתו דלא איכפת לן שיתבייש ע"ש.

אמנם הר"ן והתוס' והראשונים דנו איך באמת התירו הסנהדרין את השבועה לצדקיהו, הרי אין מתירין אלא בפניו, ותי' דכיון דהיה מצטער ומתבטל ממלאכת שמים הוי כמו 'לדבר מצוה' ולדבר מצוה מתירין גם שלא בפניו. וכן העתיק הרמ"א להלכה (סי' ר"כ סעיף כ') די"א דלדבר מצוה מתירין אפילו שלא בפניו.

ורק תמוה מאד כמו שהקשה הריב"ש והש"ך, הרי שליחות משה למצרים היה מצוה ואין לך מצוה גדולה יתירה מזו שהלך לגאול כלל ישראל מגלות מצרים ואעפ"כ חזין דהוצרך משה לחזור

ליתרו להתיר שבועתו בפניו, ונמצא דמעצם מקור הדין להצריך בפניו חזין דגם בדבר מצוה אין להתיר שלא בפניו.

הש"ך מיישב דעת התוס' דמציונו לגבי דינים אחרים דלא חשיב 'דבר מצוה' אלא היכא שא"א למצוה לעשות אותה אם לא בעבירת השבועה אבל כל שאפשר לקיים השבועה בלי ביטול המצוה לא, וא"כ במשה נמי הרי ריוח והצלה למקום והיה יכול לגאול את ישראל מבלי שיצטרך משה לשוב למצרים ולכן אינו כ"כ דבר מצוה שיתירוהו שלא בפניו, ועוד תי' באופ"א עיין להלן. אולם האמרי בינה העיר דמשה עצמו אית ליה מצוה שאינו יכול לקיימה אלא ע"י התרת השבועה, ועוד דמבואר במדרש שהקב"ה אמר למשה אם אין אתה גואל אין אחר גואל אותם.

בחבצלת השרון תי' קושית הריב"ש והש"ך, עפ"י הריטב"א דבאמת כל הך דינא דאין מתירין לו אלא בפניו הוא רק כשנשבע לישראל ולא כשנשבע לגוי, והא דהוצרך משה וצדקיהו להתירו בפניהם אע"ג שהיו גוים היינו משום חילול ה', וא"כ י"ל דכשיש חילול ה' אז גם במקום מצוה צריך התרה וכמבואר בריב"ש מפורש במצב של חילול ה' לכו"ע יצטרך להתירו בפניו וא"ש, אמנם יש בזה קצת דוחק דהרי כל המקור להאי דינא הוא מיתרו ונבוכדנצר והתם גופא היה רק משום חילול ה', וצ"ל דכל האי חילול ה' הוא רק לאחר שיש דין כזה, וצ"ע.

תמצית מראה מקומות.

א. גמ' דף סה.

מבואר דהנודר 'בפני חברו' צריך להתירו 'בפני חברו', ובר"ן יתבאר ב' טעמים לזה.

ב. ר"ן ד"ה תניא.

הביא ב' טעמים מהירושלמי, א' איכא מ"ד דטעמא מפני הבושה, שיתבייש מלהתיר נדרו לפני חברו ולא יתירונו. ב' מפני החשד, דהלה יראה שעובר עליה ואינו יודע שהתירוהו לו.

והר"ן דן עפ"י הטעמים, האם הך קפידא שיהא ההיתר בפניו הוא רק כשהנדר לצורך חברו או דבכל אופן שהיה בפניו מחייבו להתירו בפניו, וכתב דזה תלוי בב' טעמים הירושלמי, דאי הטעם משום בושה אז רק כשהוא לצורכו, אבל אי משום חשד שפיר צריך לכך בכל אופן.

ג. ר"ן שם.

הביא התמיה האין הותר לסנהדרין להתיר שבועת צדקיהו שלא בפני נבוכדנצר.

ותי' דלדבר מצוה מתירין ומחמת צער צדקהיו היה מתבטל ממלאכת שמים ושפיר היה מצוה בכך, ועוד היה מצוה משום מצות המלך שציוה עליהם להתירה.

ד. תוס' ד"ה אמרו.

כתבו כהר"ן דלדבר מצוה מתירין ושפיר התירו לצדקיהו.

ה. שו"ת ריב"ש סי' קפ"ו.

הביא שיטת התוס' דהותר לדבר מצוה שלא בפניו,

ותמה על זה תמיה רבתא, הא משה רבינו היה הולך למצרים להציל כל כלל ישראל מגלותם, וכי אין לך מצוה גדולה מזו, ואעפ"כ אמר לו הקב"ה לך למדין להתיר שבועתך מחמת האי דינא כמפורש בגמ', ואיך נימא דמתירין לדבר מצוה. [וכן הקשו נושאי כלי השו"ע כדלהלן].

ו. שו"ע יו"ד סי' ר"כ סעיף כ'.

הביא דינא דסוגיין דהמודר מחבירו בפניו אין מתירין לו אלא בפניו וכו'.

ז. רמ"א שם.

כתב די"א דלדבר מצוה מתירין אפילו שלא בפניו.

ח. ט"ז סקל"ג.

תמה האין יוכיחו היתר של דבר מצוה מסנהדרין שהתירו לשבועת צדקיהו, אדרבה הרי חזינן דנענשו באופן חמור, ואדרבה יש להוכיח לאיסורא, ולכן כתב דאין לסמוך על הרמ"א אלא בצירוף היתר אחרת.

ט. ש"ך סקנ"ד.

תי' שיטת התוס' דלא מקרי דבר מצוה אלא א"כ ליכא עצה אחרת, וכאן במשה הרי ריוח והצלה למקום והיה יכול לגאול את ישראל מבלי שיצטרך משה לשוב למצרים. ועיין בהערות האמרי בינה, והיד אליהו דלהלן.

עוד תי' הש"ך די"ל דרצון הקב"ה היה שלא ילך למצרים עד שיתיר הנדר א"כ כל שלא התיר אינו מצוה.

י. אמרי בינה [הובא בדברי החבצלת השרון].

הביא דברי הש"ך ותמה הא משה עצמו אית ליה מצוה שאינו יכול לקיימה אלא ע"י התרת השבועה, ועוד דמבואר במדרש שהקב"ה אמר למשה אם אין אתה גואל אותם אין אחר גואל אותם.

יא. פנים יפות שמות ד' י"ט.

ההפלאה מתרץ דהא דמתירין אפילו שלא בפניו לדבר מצוה, הוא משום דאמדינן דהלה רוצה בשביל המצוה כדחזינן בהרמב"ם בהא דכופין עד שיאמר רוצה אני דזהו בעצם רצון האדם, אבל אצל גוי ליכא מעלה של דבר מצוה ושפיר הוצרך משה להתירו בפני יתרו, וכדחזינן דנתמלא בשרו חדודין חדודין על הצלת ישראל.

המגיה שם, וכן החבצלת השרון דלהלן, מתמיהים מאד על דבריו, הרי כל המקור להך דינא של המתירין כשהוא לדבר מצוה הוא מהא דצדקיהו עם נבוכדנצר ואי נימא דבגוים ליכא היתר דדבר מצוה אז נפל כל עיקר ההיתר, ואיך ניישב היתירו של התוס' והרמ"א כשהוא סותר עצמו מיניה וביה.

יב. ריטב"א.

כתב דדינא דהמדיר בפניו אין מתירין אלא בפניו,

הוא רק בישראל ולא בעכו"ם, והא דהוצרכו לעשות כן ביתרו ונבוכדנצר הוא משום חילול ה'.

יג. חבצלת השרון שמות ד' י"ט.

מיישב עפ"י הריטב"א קושית הריב"ש והש"ך, די"ל דבמצב של חילול ה' אז גם לדבר מצוה אין מתירין, וכן מבואר בריב"ש גופא דבמצב של חילול ה' אז אין מתירין גם לדבר מצוה.

יד. יד אליהו סי' ל"ט.

תמה על תי' הש"ך וכי אין צריכין למשה רבינו לגאול את ישראל, הרי כתיב לא קם נביא כישראל אשר עשה כל המופתים הרי בודאי צריכין משה, ועוד ואטו חסר במצוה כזו שהיא גדולה מאד וציווי מאת הקב"ה וכו' וכי לא נימא דדוחה לאיסור שבועה דאינו אפילו איסור גמור דבני נח אינן מצווין על איסורי שבועה. וע"ש מה שהקשה עוד על הריב"ש וביאר כוונתו.

ואח"כ כתב דיש ליישב באופ"א עפ"י המדרש דהיו ב' שבועות של משה, א' שלא יעזוב יתרו, ב' שלא יקח אשתו ובניו עמו למצרים, וא"כ הצורך לגאולת ישראל היה לילך בעצמו, אבל להתיר ליקח אשתו ובניו שפיר לא היה דבר מצוה והוצרך להתירו בפני יתרו.

קאי, כגון נדר נחרס ואמר לא נדרתי אלא נחרסו של ים, ואופן אחרים השנויים שם משמעותן להחמיר טפי מלהקל. אבל צהנך דרישא דנדר צנצר מליח אי פריש ואמר דנצל עוצד כוכבים נדר. וכן נדר נחרס ופירש שכונתו היחה צל כהנים אפילו צעם הארץ אינו צריך שאלה.

וגדרון זה להנהו דרישא דמי, שאין משמעותו להחמיר יותר מלהקל. ובכגון זה גם כן שיכול זה להחמיר שלא על פי חכם, אע"ג דאמר נמי על דעת המקום שאין לו הפרה כדאיתא בפרק שבעות שחיס נחרס⁴³ דעל דעת המקום למה לי, כי היכי דלא תהוי הפרה לשצועמיהו, שאין הקצ"ה

נכנס להחמיר השצועות אם לא לדבר מזה. וכ"ש שאינו נכנס להחמיר עברה כגון שצועת החזק שאין ראוי לחכם להחמיר כדאיתא בירושלמי⁴⁴ כיון שהנשבע אומר שכן היחה דעתו בשעת שצועה שיכול זה להחמיר שלא על פי חכם שומעין לו ומחירו, שהרי כך התנה. ונאמר כי מה שאמר על דעת המקום, היה כדי שלא יוכל חכם להחמיר. אבל אם אינו אומר כן הולכין להחמיר כסתם נדרים ואינו יכול להחמיר שלא ע"פ חכם אפילו בשצועת הרשות. ובצועה כגון זה שאמר על דעת המקום יתצרך והיא להפריש מאסור ואפילו חכם אין יכול להחמיר. זה כתבתי בתשובה⁴⁵ ההיא. וראיתי לכתוב לך צעד מה שחדשתי זה שלא נזכר למפרשים ז"ל.

סימן קפו

ראשון שאלת אם יש שום דרך למי שנשבע לחברו לתת לו איזה דבר, או לפרוע לו המחויב לו לזמן ידוע. אם יוכלו להחמיר אותו כי הוא אצלך זר. ואם יוכל היות בין בפניו בין שלא בפניו אם לא ברצונו.

תשובה הא דמיתא נדרים פרק ר' אליעזר¹ המודר הנאה מחברו צפניו אין מחמירין לו אלא צפניו. וליף לה מדכתיב² ויאמר ה' אל משה במדין וכו'. אמר לו הקצ"ה למשה במדין נדרת לך והחיר נדרך במדין דכתיב³ ויאל משה ואין אלה אלא לשון שצועה וכו'. איכא פלוגתא בירושלמי⁴ דאיכא מאן דפריש התם טעמא מפני הצושה. כלומר, שיצטיש ממנו ממה שנדר לו להנאחו ועכשיו מתחרט ומצקס התרה⁴. ואיכא מאן דמפרש טעמא מפני המשד. כלומר, שאם יחירו לו שלא צפניו לא ידע חצרו בהחרתו וכשיראה אותו נהנה ממנו יחשדנו כעובר על נדרו. ומשמע דאיכא צין הני תרי לישני⁵, דלישנא דמפני הצושה כל שאין הנדר לתועלת חצרו אלא שנדר צפניו מחמירין לו שלא צפניו דהא לא שייך למימר הכא שיצטיש ממנו כיון שאין הנדר לתועלתו. ולחידך לישנא דמפני המשד אפילו נדר שהוא שלא להנאח חצרו אין מחמירין לו אלא צפניו דאיכא משדא.

וכן נמי משמע דלטעמא דמפני הצושה דוקא צפניו אבל שלא צפניו אין מחמירין לו. ואף אם יודיע ההתר לחצרו, דהא אכתי איתיה לטעמא דמפני הצושה, אבל לטעמא דמפני המשד כל שידועוהו די צכך ומחמירין לו. ולכולי עלמא כל שאין הנדר להנאח חצרו (אלא צפניו לצד) מחמירין לו שלא

צפניו, ויודיעו לו ההתר. דאי מפני הצושה הא ליכא, דאין נדר זה להנאחו. ואי משום משדא ליכא, שהרי הודיעוהו. וכן נמי צפניו מחמירין לו אפילו צעל כרחו שכיון שאין הנדר להנאחו אין חצרו צריך לדעתו ואין כאן לא משום צושה ולא משום משד, שהרי צפניו הוא ואין חצרו צריך להסכמתו. אבל כל שהנדר להנאחו דאי אין מחמירין לו אלא מדעתו ומרצונו ואפילו ידענו שהוא מתרצה צריך שיהיה ההתר צפניו מפני הצושה וכל שאינו מתרצה אין מחמירין לו אפילו למאן דאמר מפני המשד ואין די בשידועו לו ההתר.

וכן נראה ממאי דא"ל הקצ"ה למשה במדין נדרת לך והחיר נדרך במדין ולא הספיק לו בשחמיר במקומו ויודיע ליחרו ההתר, אלא הלך שם ושאל רשות מיחרו ונתן לו כדכתיב⁶ אלכה נא ואשונה אל אחי אשר במצרים ואראה העודם חיים ויאמר יחרו למשה לך לשלום. וכן הסכימו כל הראשונים והאחרונים ז"ל⁷. אלא שדעת ר"ם ז"ל⁸ שאם עברו והחירו שלא מדעתו מותר, אלא לכתחלה אין מחמירין לו מהנהו טעמי דפרישו בירושלמי. וראיה לדבריו מדאמרין בפרק השולח⁹ וליחוש דלמא אזלה לגבי חכם ושרי לה. ואי דיעבד נמי לא מהני כי אזלה לגבי חכם מאי הוי, דהא נדר אלמנה להנאח יתומים הוא. אלא ש"מ דאפי' להנאח חצרו כל שהחירוהו מותר. אבל דעת הראב"ד ז"ל¹⁰ דכל נשבע לתועלת אין מחמירין לו אלא מדעתו, ואפי' החירוהו נדיעבד אינו מותר. וראיתו מדכתיב¹¹ גבי דקיהו אם לא אלתי אשר צוה וצירתי אשר הפיר אע"פ שהחירו לו סנהדרין שצועתו¹²

7 ראה רא"ש גיטין לה, ב וטור יור"ד סי' רכח (כה), ובב"י שם ד"ה וכתוב. 8 מובא בר"ן נדרים סה, א ד"ה והיכא, וברשב"א שם וגיטין לה, ב. ובתמים דעים סי' רב: וראיתי בתשובת הרב ר' יעקב ז"ל מרומרוג וכו'. 9 גיטין לה, ב. 10 בהשגותיו על הרי"ף גיטין שם (יח, ב). ובשו"ת הראב"ד סי' מג: לא יוכל אדם להתירו כ"א בפני האשה אשר נשבע לה. ומובא בר"ן ורשב"א נדרים שם. וראה להלן סי' שע, ועי' חמים דעים שם. 11 יחזקאל יז, יט. 12 נדרים שם.

43 כט, א. 44 נדרים פ"ה ה"ד (יח, ב). 45 ועי' ב"י יור"ד סי' רכח דף קמז ע"ב שהעתיק התשובה שלפניו. והשנויים שיש שם ממה שהעתיק כאן נמצאים להלן בס"י חז. ועי' דר"מ שם סי' קלא אות א ורמ"א שם ס"א. קפו 1 סה, א. 2 שמות ד, יט. 3 שם ב, כא. 4 נדרים פ"ה ה"ד (יח, ב). 4 ועי' להלן סי' שע. ועי' צ"צ חרי"מ בשער המלוואים סי' לה. *5 עי' ב"י יור"ד סי' רכח ד"ה וכתוב. 6 שמות ד, יח.

התוס' שהרי אין לך מצוה גדולה מהליכת משה למצרים בשליחות השם יתברך להוציא ישראל ממחמם סבלות מצרים, ואע"פ כן הוצרך לשאול רשות מיתרו, ולא הותר שלא בצדקו²⁸. וכן הרשב"א ז"ל כתב בגיטין²⁹ בשם ר"ת ז"ל דדוקא צדור מחמת טובה שעשה לו חתו, כמשה רבינו ע"ה עם יתרו, שמחמת השבועה נתן לו חתו. ולדקיהו עם נצודנלר שהיה מסור צידו להריגה, ומחמת השבועה הילול. אבל צולת זה מתירין לכתחלה שלא מדעתו. והביא קצת ראיה מההיא דפרק ואלו נאמרין³⁰ דאמר לו פרעה ליוסף אחשיל אשבעתך ואמאי לא אהדר ליה אין מתירין אלא בפניו ויעקב אבינו כבר מת. אלא שמע מינה כיון שלא קבל טובה מפני שבועה זו מתירין שלא בפניו³¹.

ול"י נראה שאינו ראיה כלל דהיינו מאי דאחדר ליה יוסף לפרעה ואחשיל נמי אדידך אע"ג דלא ניחא לך, כלומר, כמו שאינו יכול לישאל על מה שנשבעתי לך שלא צדונך כיון שהוא למועלתך, כן על שבועה שנשבעתי למועלת אבי כיון שמח ואינו שיקים בדבר³².

עוד הביאו ראיה לסברת ר"ת ז"ל מדמוכח רבי יהודה³³ דנדר שידעו צו רבים אין לו הפרה מדכתיב³⁴ ולא הכוס בני ישראל כי נשבעו להם וגו'. ואי אמרת דככל ענין אמרו אין מתירין אלא בפניו מאי מוכח מהתם, דלמא התם טעמא דלא ניחא להו לגבעונים. וגם זה יש לדחות דגבעונים כיון דאמרו³⁵ מארץ רחוקה באנו ורמו את ישראל היו מתירין שלא צדונם מפני שהם עשו שלא כהוגן. ומהא [נ"א]: ומשום הכי] מוכח שפיר דמשום הכי לא הרגום משום דנדר שידעו צו רבים אין לו הפרה. ורבנן סבירא להו דכיון דאמרי מארץ רחוקה באנו לא חיילא עליהו שבועה כלל אלא שמפני חלול השם לא הרגום. ובה נדחים הראיה שהביאו התוס' מד' יהודה דלדבר מצוה מתירין לכתחלה אע"פ שהיא למועלת חבירו ומשום הכי מוכח רבי יהודה דאי לאו מפני שידעו צו רבים היו מתירין השבועה והורגים אותם שהריגת הגבעונים מצוה לפי דעתם. משא"כ דעת הרמב"ן ז"ל³⁷ שכיון שעשו תשובה מקבלין אותם כדאיתא בספרי³⁸. וזה מה שגנראה לי בשאלותיך* וחמתני שמי אני יצחק בר ששת זלה"ה.

לפי שהיתה שבועתו למועלת נצודנלר [שלא יגלה]¹². ואם איתא דאם המירוהו מותר הרי לא צוה ולא הפך אלא סנהדרין פשעו בדבר כשהמירוהו. וההיא דפ' השולח אפשר לדחותה דהכי פרכין כיון דאין צריך לפרוט את הנדר ליחוש דלמא אולה לגבי חכם ומעלים לו שנדרה ליחומים ויחיר לה והיא טעמה ומהיה סברה שהיא מותרת¹³.

ומורי החכם הגדול הרב רבי חסדאי קרשקש ז"ל בפסקיו בגיטין¹⁴ הכריע בדברי רבינו חס ז"ל דאם המירוהו מותר. שהרי נדקיהו נדיק גמור היה¹⁵ כדאמרין בפרק חלק¹⁶ בקש הקצ"ה להחזיר את העולם לתהו ובהו מפני דורו של נדקיהו, נסתכל בנדקיהו נתקדשה דעתו. ומאי דכתיב¹⁷ ועש הרע בעיני ה' היינו שהיה לו למחות ולא מיחה. וא"כ אין יעבור על השבועה צמוד ולמה רצה שימירוהו הואיל והוא ידע שאם המירוהו אינו מותר. ומאי דקאמר עליה קרא אם לא אלתי אשר צוה וצריתי אשר הפיר, משום דלגבי אינו יהודי [נ"א: גוי] חלול השם יש בדבר¹⁸. וגם מפני אימתו עשו סנהדרין שלא כדון שהמירוהו שלא מדעתו של נצודנלר. ואף בתוס'¹⁹ כתבו²⁰ דמפני שראו שנדקיהו מטער צדק ומחבטל ממלאכת שמים עשו עול²¹ ומאלו להחזירו מפני אימתו שהיה מלך, ושלא כהוגן עשו. וזהו שלא מצאו תשובה כשאמר להם נצודנלר אחון²² אמאי עבדיתון הכי [מאי טעמא לא אמריתו ליה לנדקיהו]²³, מיד ישבו לארץ ידמו²⁴. וא"כ עלה צידנו שכל שנשבע למועלת חבירו אין מתירין אותו לכתחלה בשום דבר שלא מדעתו של חבירו. וכל צ"ד שזוקק לכן [שלא מדעתו]²⁵ ראי להוכיחו וליסרו שנותן דמי מלחמה בשלו²⁶. אבל אם המירוהו מותר בדברי ר"ת ז"ל. והוא שפרט את הנדר וידע החכם שלמועלת חבירו נעשה. ואם העלים מן החכם אין המירו התם דהא קי"ל צריך לפרוט את הנדר. דהא רב הונא ורב פפא סבירא להו הכי²⁷, והוא ליה רב נחמן יחיד ובהא אפי' דיעבד לא מהמי. כל זה כתב מורי הרב הנזכר ז"ל.

והתוס' ז"ל²⁸ שכתבו דאפילו נדר למועלת חבירו מתירין לכתחלה לדבר מצוה היא קולא יתירה ולא הסכימו צה כל האחרונים ז"ל²⁹. ונראה לי סמירה לדברי [נ"א: לסברת]

דס"ל כתוס'. וראה מחנ"א הל' שבועות סי' ב. ומשול"ת הרא"ש כלל ח סי' ח נראה שחולק על תוס'. ועי' שול"ת הריטב"א סי' מג ושול"ת מהר"א ששון סי' קעד. ובשול"ת נובי"ת אור"ח סי' קיו. 28 עי' נדרים שם. וראה ט"ז יור"ד סי' רכח ס"ק לג. ובש"ך שם סקנ"ד מישב קושיית הריב"ש. ועי' נובי"ת אור"ח סי' קיו, ואמרי בינה דיני נדרים סי' כ. וראה בארוכה בענין זה בשול"ת מהרי"ק שורש נב. 29 לה, ב ד"ה תנאי. 30 סוטה לו, ב. 31 וראה קרבן נתנאל על הרא"ש נדרים סה, א שמבאר דהטובה שנתן לו יעקב חלק בכורה לא היתה בשעת שבועה אלא אח"כ. 32 להלן סי' שע הביא משם ראיה שאין מתירין אלא ברצונו. ועי' להלן סי' תנג (15). 33 גיטין מו, א. 34 יהושע ט, יח-יט. 35 שם ו. 36 מובא ברשב"א גיטין שם. 37 גיטין מו, א ד"ה מ"ט. 38 שופטים סי' כב. 39 עי' ב"י שם ד"ה וכתוב מ"ש בזה.

12 א עפ"י כת"י סי' צ. 13 ראה בהשגות הראב"ד שם דחיה נוספת. 14 ראה לעיל סי' כה ולהלן סי' שע. 15 כן דחו הראיה מצדקיהו התוס' גיטין לה, ב ד"ה ליחוש. 16 סנהדרין קג, א. 17 מלכים ב, כד, יט. 18 כ"כ הרמב"ן רשב"א ורשב"א וחי' הר"ן גיטין שם. 19 התוס' נדרים סה, א ד"ה אמרו, מבארים בב' אופנים דהוי לדבר מצוה, חדא מפני שצדקיהו היה מתבטל ממלאכת שמים, ואידך דמצוה על החכמים לעשות רצון המלך. וכ"כ הר"ן שם בשם תוס'. ומש"כ כאן עשו עול וכו' אינו מדברי התוס' אלא מדברי ר' חסדאי. 20 ראה להלן סי' שע. 21 להלן שם: מצאו עילה. ובכת"י שם: עשו, עלה מצאו. 22 נדרים שם. 23 א עפ"י כת"י הנ"ל. 24 איכה ב, י. 25 עפ"י מלכים א, ב, ה. 26 גיטין לה, ב. 27 נדרים שם. 28 לא מצאתי מי שחולק להדיא על התוס', ואדריבא מהר"ן (רבו של הריב"ש) והרשב"א נדרים שם נראה

(בג) אבל בהפסדת הבעל. הטעם מפורש בגמרא [שם ע"א], דכתיב [ויקרא כ, יב] מפר מחשבות ערומוס, דמשמע דהפסד שייכא אפילו במחשבה בלא חלוט הנדר, מה שאין כן בשאלה דכתיב [במדבר ג, ג] לא יחל דברו, פירוש כל זמן שהוא דבור בעלמא ולא חל עדיין לא יחל אותו להמירו:

(כד) בהתרת חרמי ציבור כו'. נראה לי הטעם לפי שאין התרה זו בכלל לא יחל, שהרי הציבור עצמו המהרימים והממירים, ולא יחל קאי על אחרים הממירים, כדאמר שמואל [מגילה ז, א] הוא אינו מוחל אבל אחרים מוחלים. בסומן זה לקמן מציא צ"י [עמוד מסן] צ"ס רש"א [ש"ס ח"ה סימן לרה] מפני שחרמים אלו כאלו יש בהם תנאי שיוכלו להמיר כל זמן שירצו, ואפילו לא יחול הנדר, ועל דעת כן נודרים תחילה: (כה) ונראה צ"י שטוב כו'. טעמו מבוחר צ"י [עמוד תמ"ה ד"ה כחון] כיון דליכא איסורא בזהיא שעתא שנכנס חג

העצרת לא ימחין עד העצרת, כיון דליכא מאן דאמר דסבירא ליה נגדר החלו צימים דהיינו אחר שהגיע פסח ולא פרעו חל עליו ממילא האיסור בעצרת אע"פ שלא הגיע העצרת עדיין כיון שודאי יבוא דלעיל כה"ר [מדרש רש"י, ג; ש"ס סימן נא], על כן טוב שימיר אחר הפסח, ולא דוקא מיד אחר הפסח אלא אפילו ביום שקודם עצרת, רק שיהיה שלא יעשה איסור בכניסת יום העצרת. ולפי שיש

גם כן מאן דאמר דהיינו הרמב"ם [שנוטע ג, יד] דאין הנדר חל אפילו צימים עד שיגיע יום האיסור, על כן ימיר לו שנית אחר שנכנס יום העצרת. ובלבד [סעיף יח] כחז טעם שצריך להמיר אחר הפסח, לפי שיש לומר שמא מיד אחר הפסח חייב ללכת מן העיר באופן שלא יהיה בעצרת צעיר ועל כן צריך להמיר מיד אחר הפסח. ולא דק כלל במקור הדברים ואין שום איסור בעולם עליו עד עצרת, על כן אין צריך להמיר מיד אחר הפסח אלא כל זמן שירצה רק שיהא קודם העצרת. ונראה דטפי עדיף ליה להמיר סמוך לעצרת ממש ובעצרת גופיה, שהרי צ"י [שם ד"ה כחז הר"ן] מציא תשובה הר"ן [שם] שנשבע שלא יהיה בשבת חוץ העיר הזאת, דיש לספוקי אם חל הנדר סמוך לשבת וימירו או, או לא חל עד שנכנס קצת מיום השבת ואז דוקא ימירו. וכחז שזה חלי בפירוש הכתוב [שמות יב, טו] אך ביום הראשון תשביתו וגו' דהיינו כשנכנס יום הראשון קצת, וכתיב [שם, יט] שבעת ימים שאור לא ימצא וכתרי קראי אהדדי, על כן אמרו [פסחים ג, ד] דהאי יום ראשון קאי על ערב פסח, ממילא כאלו גם כן אסור בכניסת יום השבת, ויש אומרים דאין משמעות יום הראשון כן ולא כתרי אהדדי קראי. ומסקי שם הר"ן שימיר לו סמוך לחשיכה של כניסת שבת. ולפי מה שפסקו כאן בשו"ע שצריך שימיר לו שמי פעמים הכא נמי יעשה כן שימיר לו סמוך לשבת ובעצרת עצמה, וכן ראוי לעשות גם בזהיא דעצרת שזכרנו, שימיר פעם הראשון סמוך לעצרת ופעם השני בעצרת ממש, כן נראה לענ"ד נכון: (כו) מעתה חלה ע"י כו'. אלא שאינו עובר על השבועה עד שחצור השנה ואין ממחיתין עד שיגיע הזמן שיעבור על השבועה: (כז) נדר ע"י דעת חבירו. פירוש, וחצורו קיים הנדר והוא ע"י דעת חבירו כו'.

מהעיר קודם שבת, ולפיכך ערב שבת עם חשכה חל הנדר מיקרי, וע"ש שהצריך, ומציאו צ"י [עמוד תמ"ה ד"ה כחז הר"ן]. ועיין לקמן סוף סימן רכ"ט: צ"י וב"ש שכן נודר ע"י תנאי כו'. עיין בתשובת מהר"ם מינץ סימן ע"ג: צ"י והוא הדין לזמנה כו'. עיין לקמן סימן של"ד סעיף ל"א [ס"ק מ] מה שכתבתי בזה: צ"י אבל בהפסדת הבעל כו'. עיין לקמן סימן רל"ד סעיף כ"ח: צ"י ונראה צ"י שטוב כו'. דשמא חל הנדר אחר הפסח ואם יהיה חג העצרת צעיר יעבור על נדרו, והלכך ימירו לו פעם אחת אחר הפסח דהיינו קודם עצרת אפילו ערב עצרת, ופעם אחת אחר עצרת: צ"י מעתה חלה ע"י כו'. י"י (אלמלא) [אלא] (ט) שאינו עובר על השבועה עד שחצור השנה: צ"י נדר ע"י דעת חבירו כו'. כלומר בשביל רצון חצורו כדמפרש ואילו. וכחז מהר"ק שורש נ"ב דהוא הדין שנשבע לפני שלוחו אין

ממירם לו אלא מדעת משלחו או מדעת השליח עצמו דשלוחו של אדם כמותו [קידושין מ"א, ג], ומציאו צ"י [עמוד תמ"ה ד"ה כחז מהר"ק] ודרכי משה [אות כב ד"ה כחז מהר"ק]: צ"י אין מתירין לו אלא אם כן הודיעו כו'. משמע אפילו היכא דליכא משום חשד או בזהא אסור, וכן משמע בזה"ש פרק השולח [גיטין פ"ד סימן ט]

ממירם לו אלא מדעת משלחו או מדעת השליח עצמו דשלוחו של אדם כמותו [קידושין מ"א, ג], ומציאו צ"י [עמוד תמ"ה ד"ה כחז מהר"ק] ודרכי משה [אות כב ד"ה כחז מהר"ק]: צ"י אין מתירין לו אלא אם כן הודיעו כו'. משמע אפילו היכא דליכא משום חשד או בזהא אסור, וכן משמע בזה"ש פרק השולח [גיטין פ"ד סימן ט]

מ"א. רש"א [ש"ס ח"ה סימן מ"א] סימן מ"א: מ"א. תשובות הרשב"א [ש"ס סימן לרה] ורי"ב [סימן קס"ה ופסן] ודקמן [סימן רל"ד סעיף כ"ח]: מ"א. תשובות הרשב"א [הרשב"א המיוחסות] להרמב"ן סימן רע"א ותשובת הרשב"א [ש"ס סימן מ"א]: מ"א. צ"י עמוד תמ"ה ד"ה כחז: מ"א. סוף סימן רפ"ב: ג. ברייתא נדרים דף ס"ה ע"א. ופירוש המשנה שכתבתי עם מקנת הדין וקצת שאר דיעים הגורם אליהם שכתבתי פה בגלוי וקראתי כלי גולה [ג]. הש"ס חכמי לגמרי, הוכחתי שנשעט בהעמק דין זה מיהא אחת, וכי"ל לאותו שדר על דעתו ומדעתו. פירוש ומלצנו וכו' כיון שדר לו בשביל טובה שקיבל ממנו, וכמו שכתב בסוף משנה בפרק ו' מהלכות שבעות [הלכה י] ובצ"י בסומן זה [עמוד תמ"ה ד"ה והרמב"ם] לדעת הרמב"ם [שם] ולדעת הרא"ש [בפירושו שם ד"ה עמוד, ובפסקיו שם פ"ט סימן ג] ובשם רבי אליעזר ממ"ק [הרשב"א] [נדרים על הר"ף גיטין יח, ג] וכן כתבו החוספות שם [מדרש פה, א ד"ה דתמן] צ"ס ר"מ [ה] והרשב"א [שם] והמרדכי [גיטין רמז שצ"י] והטור [עמוד תמ"ה — מ"א] והר"ן [ש"ס סימן סה] וסמ"ג [לאוין רמז פ, א] ומהר"ק בשבועה [שורש ג] ושאר פוסקים וזולת הרמב"ן [ש"ס הרשב"א המיוחסות להרמ"ן סימן רמ"ט] ולחד תירוצא במוספות דגיטין [לה, ג ד"ה ליתוס] כנזכר לקמן וכן מוכח מדברי המחבר שכתב אבל אם מעצמו וכו' בלא דעתו, משמע שאין צריך דעתו ורצונו, אבל צריך להודיע לו כמאן דאמר בירושלמי [מדרש פ"ה הלכה ד] מפני החשד כמו שכתבו הרמב"ם [שם] ושאר פוסקים. וראיתי עכשיו

ציונים לרמ"א
עם ציונים מהש"ך

[א] רבינו ירוחם תולדות אדם וחוה נתיב י"ד [פ"ו ק"א, א] וסוד [עמוד תמ"ה] ועוד פוסקים [ש"ס הרשב"א ח"ה סימן ש"ג]:

הגהות והערות

[א] מוקד ממזדות וזין מקי"ת, וכן הגיה דגול [ד] עיין שיעור מקוצות נדרים פה, א ד"ה ה"ג שהביא כן בשם שיעור, ובעל השעור הוא תלמיד הר"א מח"כ מ"ש המ"ל במצות למזדות בערבין מר"ע: [ה] עיין תוספות גיטין לה, ג ד"ה ליתוס וימרדכי שם רמז שג' שהוסף בהעמקו "בפניו היינו מדעתו":

סמ"י וזהו הדין למנהג עצימו ע"י תנאי. והר"א [שם] כחז תשובה [שם] דלדעו על תנאי יכול להמירו אף על פי שלא חל. בזה הבית [עמוד תמ"ה]: שם שאין מתירין לו עד שיחול הנדר כו'. ולדעת זה צריך לומר הך דמנהג עצמו על תנאי צריך הפרה שלא חל הנדר כלל, ונראה לי דלא מנצחין אלא שיגיע הזמן, וכן כתב רבינו ירוחם [סוף נתיב ח] צ"ס רבינו יונה: סעיף ב נדר ע"י דעת חבירו אין מתירין לו. אפילו קטן או גוי. ויש אומרים שאם השגיגו חצורו אפילו אין לו הנאה דבר אין מתירין לו אלא בפניו. עיין בארן [צ"י עמוד תמ"ה — מ"א] ובתשובות ריב"ש [סימן שט, מ"א, פסא וקטא] ומראה שסדר דיעים אלו כן הוא. ואם היה הנדר או השבועה להנאת חצורו אפילו לא פירש שנשבע על דעתו אין מתירין לו אלא מרצונו, ודוקא כשנכנסו צעם השבועה לתועלת האדם ההוא. ויש אומרים שצריך שיעיד אותו המקבל מועלת בשבועה אבל אם נשבע מעצמו לא. ויש אומרים דדוקא שדר בשביל שום טובה כו', עד ואפילו נדר להנאתו בשביל טובה כו', אם נדבעד המירו לו בלא רצונו היה התרה כו':

ביאור הגר"א

ואף שזכרנו נדרו בעצרת אין בכך כלום כיון שמתירין לו עוקר נדרו מעיקרו, וכמו שכתבו [נדרים] פ"ט ב' ושבושיה כו', ועיין ר"ן שם ד"ה ושבושיה כו'. אבל הרא"ש שם [ג, א] ד"ה ושושיה, כתב כי הפשיט כו', וזה שכתוב בשו"ע, ונראה לי שטוב כו': [ל] [פס"ה בן נדר ע"י דעת כו' והוא שפ"ט. הכל לשון הטור [עמוד תמ"ה — מ"א], רק מה שכתוב בשו"ע אלא אם כן הודיע לאותו שדר על

(כו) הפסח. כתב הע"ז [ס"ק כה] דטפי עדיף להמיר סמוך לעצרת ממש, ובעצרת גופיה פעם השניה. והש"ך [פ"ק לה] כתב ערב עצרת ואחר עצרת:

ג"יין מהרש"א

[יא] שו"ע סעיף בן נדר ע"י דעת חבירו אין מתירין לו. עיין מהר"ע חלק א' סימן א' ד"ה ועוד נראה כו', שאותם טעמים לא נאמרו אלא בנזכר הגאה מחצירו ששכרלאו נהנה ממנו יתעוררו, ולפיכך נדרוהו, ונדרוהו נדרים

אוצר מפרשים

י"י [ש"ס פ"ק ח] אלא שאינו עובר, כצ"ל: ב [פ"ק ח] פירוש ותיקור קיים הנדר וכו'. ר"ל, דהפרישה הקשה מסימן רל"א

מרבנא, וכן הוא לשון הט"ז [ס"ק כו]: [ב] ע"פ ירושלמי ערלה פ"א הלכה ג שכתבו "דלכל מן חצוריה בזה"מ מחתל בזה"מ: [ג] ואני לא זכתי לאורו: [ד] עיין שיעור מקוצות נדרים פה, א ד"ה ה"ג שהביא כן בשם שיעור, ובעל השעור הוא תלמיד הר"א מח"כ מ"ש המ"ל במצות למזדות בערבין מר"ע: [ה] עיין תוספות גיטין לה, ג ד"ה ליתוס וימרדכי שם רמז שג' שהוסף בהעמקו "בפניו היינו מדעתו":

נחמור הרב ט"ו מסק
מן שכתב שמה שכתב
בש"ע אלא אם כן
הודיעו וכו', פירושו
שהיה רצונו בזה. ולענין
לא כל המהדר למקום
אלא לפרש, אף שהרב
הגאון רמ"א כתב שני
הדינים בשם יא אומרים,
מכל מקום הדבר מוכרח
כמו שכתבנו לענין ד' וכו'
שכתב גם כן הרב ט"ו
[עס]:

י. רבינו חסד שם; מרדכי
שם רמז שט; רש"י
שם; ר"ן שם; סמ"ג
שם; וכן נראה דעת
הר"ש שם:

ציונים לרמ"א עם ציונים מהש"ך

(י) מהרי"ק שורש ג"ב
וטור [עמוד חמט] ורא"ש
[נדרים סה, א ד"ה המהדר,
גם רבי אליעזר ממין...]
עוד פוסקים [ש"ס] הרשב"א
המיוחסות לרמב"ן [סמן
רמס]:
(ג) דברי עצמו:

נקודות הכסף

(ג) שם ס"ק ב' אלא תלמיד
טובה כתב. ואני אומר
דברי הפרשה נדרים,
הדבר פשוט דהכל מייר
אפילו לא קיים חבירו את
הנדר רק שנדר לדעת
חבירו, ולומר בשביל רצון
חבירו אע"פ שחבירו שותק,
והטעם מיון שערך בשביל
לרצון חבירו א"כ הי נדר
גמור שאין תלי בדעת
חבירו רק שטעם הנדר
בשביל רצון חבירו, וכן
משמע מדברי הפוסקים.
וחזו דעת הפרשה להדיא,
זה נכוח:

הגהות והערות

(ו) המונח נראה ש' נדרים
סה, א ד"ה המהדר, ועיין
לעיל הערה נד;
(ז) צ"ח הולך בן נדרים,
והוא בש"ע הרשב"א [סמן
קט]. והוא טור השלם
הגהות והערות אית קסה:

שכתב ולהקט טעמי (דירושלמי נדרים פ"ה הלכה ד) אף לכתחלה ממירין
הנדר שלא בפניו רק שמודיע לו ההיתר. וטעמא דש"ס דין [נדרים
סה, א] עיקר ואין להמיר אלא בפניו, פירוש ידיעמו, וכן משמע
בשאר פוסקים: **ל"א אלא אם כן הודיעו בו**. נראה שגם דעת
המהדר דנעיין שידועו ויסקים
נרצונו, ודוק: **ב' בשביל שום**
טובה בו. והמהדר כתב בפרק
השולח [גיטין רמז שט] הני מילי
כשאומר הכריחו ונדר לדעתו בין
מחמת אהבה ב' בין מחמת יראה

כו', ודעת רוב הפוסקים דטובה דוקא בעינן, וכן נראה דעת הטור
[עמוד חמט] והמהדר. כתב ב"י [עמוד חמט ד"ה כתב הר"ש] כתב הרשב"י
פועל יכול לחזור מן זמנו אע"פ שקבל חרם ויודיע לעשות מלאכה
כל זמן שהוא יכול לישאל על קבלתו שלא ברצון בעל בית, דהא
דמהדר הנאה מחבירו אין ממירין לו אלא בפניו פירש ר"מ [הנאה
נרין נדרים סה, א ד"ה והכל] דהיינו דוקא שנשבע מחמת טובה שעשה
עמו, ע"כ. ואין דבריו נכונים, דהא אפילו לר"מ פועל עושה לו

המשד, ועל כן צריך להיות מה שכתב כאן אלא אם כן הודיעו, פירושו שהיה רצונו בזה
היינו בלא רצונו, אבל עכ"פ צריך שהיה לו ידיעה מזה מפני המשד, ואע"פ שרמ"א כתב זה כאן ובסיפא בשם יא אומרים, מכל מקום
נראה דגם השו"ע עלמו נחמין לכן, שהרי כתב בסיפא כלשון הטור [עמוד חמט] והוא עלמו כתב ב"י [עמוד חמט ד"ה והנדר] לדעת הטור
שצריך צרישא דוקא רצונו כפירוש הר"א ממ"ץ:

ביאור הגר"א

מכל מקום כיון שגמרא דידן מורה כן, כתב הטור כן. ולי נראה שהטור כתב
כדברי הרא"ש בגטין שם [פ"ד סימן ט] ששם כתב כדברי הרא"מ וכתב שם
להרא"ה דלא כדירושלמי, ע"ש: [לח] [הגה] ויש אומרים בו. טור [עמוד חמט]
בנוכח לעיל [ס"ק לח] וכן הוא דברי הרא"מ ממין דברי הרא"ש בגטין [שם] ועיין
ר"ן בנדרים שם [סה, א] ד"ה תניא כו', איכא מאן דאמר כו' ופסתברא דהא כו'
וחו איכא כו', וכן כתב הריב"ש סימן ש"ע. ואם כן לפי מה שפסקו טור [שם]
ושו"ע ודוקא שנדר על דעתו, כמאן דאמר [בירושלמי שם] מפני הבהוה, וכן
על כרחך צריך בידיעתו ודבריו ושו"ע דהור"ן: [לח] ודוקא שנדר כו'
תוספות [ד"ה דתן] והרא"ש [פ"ס סימן ב] ושאר פוסקים בנדרים שם, והרא"ש

פתחי תשובה

(י) דעתו בשביל שום טובה. [עין באר היטב [ס"ק ל] ועיין בתשובות חתם
סופר [י"ד] סוף סימן רכ"ז שכתב דגם ר"מ אלשקר [סימן צו] לא פליג על
התשובה^[1] רק אם חוזר תוך זמנו, כגון פועל באמצע היום שכבר הרווח
שכירות מחצי יום, וכן הדר בביתו זמן מה כבר נתחייב לו שכירות היום ההוא
על כל פנים ונעשה לו טובה אם לא יקיים שבוועתו, אבל אם טרם התחיל
בפעולה או בדירת הבית מיד חוזר בו ורוצה להתיר שבוועתו, גם הר"מ אלשקר
מורה דיכול להתירו בלא רצונו שהרי עדיין לא קיבל ממנו שום טובה, ע"ש.
והנה [חמט סופר] שם בנדרין רב אחד אשר פתחוהו ויכול לו אנשי עיר אחת עד
שקבעו כפר לאחד מהם במעמד הרבים להשכיר עצמו להם לרב ומהרה, ומיד
אחר זה נחתרו וביותר בהודעה לו שהם אנשי ריב ומצה, וגם הגיע לידו מכתב
מאביו שגזר אומר עליו לבל יזוז ממקומו, אם יש היתר לתקיעת כף שנתן או
לא, דהוי נודר לתועלת חבירו שאין ממירין אלא מרצונו, והאריך בזה דמטעם
לשון מצוה [שהוכיח הרמ"א נפאן] כהנה ג' ועיין מה שכתבתי שם ס"ק ג'
קשה לסמוך להתיר. וגם מטעם מאיס אמתלא שהוכיח הרמ"א בסוף הגה הנ"ל
קשה להתיר, דהמעין במהר"י ויל סימן קפ"ו יראה דשם הטעם כיון דאיכא
איסורא להנשא לו משום בני שנזא, אבל היכא דליכא איסור בקיום השבועה
אין טענת מיאוס טענה, ובשגם שאין כאן אמתלא מספקת, דמעשה הקהילה

גיליון מהרש"א

אשה כי אם אותה שפסדס פן ישא בת איש קשה, לא מיקרי לטובתו
משום אחר עוד, כיון שיוכל לטעור עלמו כשנשבע שלא נשאר בידו מאוס
מדמי הימם:

אוסר מפרשים

ואסמכו לידך, ואתה עתיד ליתן דין וחשבון עם ברורים כי אין לי עסק עמהם
ותחזור שניהם וקנו איש מאת רעהו וישבעו שבועה כל אחד לדעת חבירו, ראובן
ליתן חסף עבודתו ושמעון שיעשה שליחתו. ושאר ברורים ענו ואמרו בטוב
יהיה קנין, ולמחרתו חזרו הברורים, העלה בתשובה משפטים שזרים [ח"ב] סימן
(נ"א) [נב] דאין חיוב שבועה על ראובן מצד שמחו המבוררים ולא עשה עבודתו
ואפילו תערומוהו אין כאן, ועיין חו"מ סימן של"ג [סוף א"ב] בתשובות הרא"ש
כלל ח' סימן ד' באחד שנשבע לתת כן נדן ונתקלקלו חובותיו דפטור. ועוד,
הלא עדיין לא נתן השירות כלל לשמעון. ואל תאמר מכיון שנעשה השבועה על
דעת רבים דיחול, עיין שם הרבה טעמים דלית ביה חשש כלל, עד דסיים, אלא
דעל ביד היותר טוב יתירו לו שלשה ומחירין לו לכתחלה: (אש"א אברהם ס"ק ד)
כג (ש"ד ס"ק א) בין מחמת יראה וכו'. כמו צדיקה מיראת נבוכדנצר, ויש אומרים
דוקא טובה ולא יראה לתור:

חבירו, והיינו דידוע שחבירו רוצה בהנדר והוה על דעת חבירו, ולכן אף שחבירו
שותק ואינו מקיימו הוי נדר גמור מעתה, דהא יודע שניחא לחבירו בזה ורוצה
בהנדר. ואינו דומה להך דסימן רל"א דשם מיירי ונדר על דעת חבירו היינו אם
ידעה חבירו, לכן צריך שקיימנו. ומצאתי בנקודות הכסף [ס"ק ג] שכתב כן להודיא
שהפירוש כאן על דעת חבירו הוא בשביל רצון חבירו, ואינו תלוי בדעת חבירו
כלל, ואם כן כאן אף בשתיקה סגי, והשיג על ה"ט"ו כאן, ע"ש: (נצי צבונת)
כא (ש"ע ס"ח א) **לאותו שנדר ע" דעתו**. משרת הבא לתוך חדר זמן שבוועתו, עיין
תשובות מהרי"ט [ח"ב] חלק י"ד סימן מ"ח ותשובות כהנות עולם מסימן נ"ה עד
סימן נ"ט הרבה דעות מחולקים והמסתפקים מהם: (אש"א אברהם ס"ק א)
כב (נה ש) וכן ה"ק. ראובן נימנה לבאי מס, והיה מתרעם עם שארי ברורים
שיגיע לו מזה העסק ומה ראו על ככה, ויחייבם עמם שמעון (ואינו מחבירו
מהקהל) ואמר תן לי סך כך, וכל פסידא שיגיע לך עלי דדיה דהרא ואני אגבה המס

(כ) ריב"ש סימן ש"ע:
(כא) שם [שו"ת ריב"ש סימן
מג] בשם התוספות
[נדרים סה, א ד"ה אמרו]:
(כב) הגהות מרדכי
דשכונת [נמו משפא, כס
מהר"ם
ומהר"ק שורש נ"ב ומהר"ם
פדואה סימן ע':

הגהות והערות

[שא] מוקן ע"פ א"מ ריב"ש:
[עב] טופס ממסדור
והערות מל"ו:

ליוסף התר שזעמך ששנצעת ליעקב אצין, דכל שאינו מקבל טובה יכול להמיר, אלמלא דאם מקבל טובה אינו יכול להמיר אע"פ שמת, ואע"פ שיש לדחוק ולחלק ולהקל, וז"ל: גר י"ש אומרים דצ"צ צ"ל מוצה ב"י. משמע דר"ל אפילו כשהשנצעת קבל טובה ממנו. וקשה לי דאם כן למה אמר

הקצ"ה למשה [נדרים סה, א] שימיר נדרו בפני יתרו, והא היה צריך משה בלוחו פסע ללכת בשליחות הקצ"ה לגאול את ישראל ואין מנוה גדולה מזו, וז"ע, עכ"ל עטרת זהב [לנוש שט]. ונעלם ממנו דברי הריב"ש סימן קפ"ו שמשם מקור דין זה שאמר שהביא שם דברי תוספות [נדרים סה, א ד"ה אמרו] אלו הקשה עליהם קושיא זו בעצמו ח"ל,

ונראה לי סמירה לדברי התוספות שהרי אין לך מנוה גדולה מהליכת משה למצרים בשליחות ה' יחצרך ואף על פי כן הוצרך לגאול רשות מיתרו ולא הותר שלא ברצונו, עכ"ל. ומכל מקום יש ליישב דברי התוספות דהא כתב מהרי"ק שורש נ"ב והר"צ לקמן [סעיף כא] גבי (מנוה) [נדר] [כז] דעל דעת הרמ"ם דלא חשיב דבר מנוה אלא היכא שאי אפשר למנוה לעשות אותה אם לא בהפרכת השנצעה, אבל כל שאפשר לקיים [הנדר] בלא ביטול מנוה לא, ואם כן במשה נמי הרי הרבה ריות והנלה למקום והיה יכול לגאול את ישראל מבלי שיטערך משה לשבט למצרים. עוד י"ל דהתם רצון הקצ"ה היה שלא ילך למצרים עד שימיר הנדר, אם כן כל שלא המיר אינו מנוה: גר איש ואשה שקבצו חרם ב"י. כתב מהר"ם פדוא"ה בתשובה סימן ע' דוקא נשבעו שניהם, אבל אם האחד לא נשבע לא מיקרי טובה

צריכי לנד, וכתב שכן משמע בתשובה הרשב"א [ח"י סימן ת"צ] גבי מיהו"ק שזורש נ"ב. ואע"ג שכתב מהר"ם פדוא"ה עוד שם, ועוד נראה לחלק ולומר שדוקא צמה שמתרצה האיש לקחת אשה מקרי טובה לאשה כנדון של מהר"ם, אבל צמה שמתרצה האשה כנדון של רשב"א לא מיקרי טובה כי אשה בכל דהו נראה לה דטעו למחב טן דו כו' [קידושין א, א], דעת מהר"ק שם אינו נראה כן, וכן עיקר שאין לחלק צמה, וכן דעת הר"ב:

ביאור הגר"א

כו', וקאי הכל שאם מעצמו נדר כו', מה שאין כן כאן לסברא האחרונה: [נ] מיהו"א כו'. דכאזי גזנא גמ ביורשיו ובאי כוחו איכא חשדא: [נא] יש אומרים דצ"צ צ"ל מוצה ב"י. כנזכר לעיל [סיק מן] שפסק כשני [נב] איש ואשה כו'. כנזכר לעיל [ריש הסעיף] ממשא ליתור, אף שהשכונה היתה

לו טובה לעולם אין צריך דעתו והסכמתו. והש"ך הביא ראיה מבעלי סברא ראשונה, ונמשך אחר מה שכתב בס"ק נ"ב גם כן אותו הטעות מדברי ריב"ש [סימן שטן] שהוא דברי רמ"א ב"ש אומרים הנזכר לעיל [סיק מן] שפסק כשני הטעמים לחומרא, וכבר כתב רמ"א שם יש אומרים שצריך כו' ואם כבר מת

באר היטב

לחולת חבירו מתירין שלא מדעתו, ע"ש: (לט) דהתיר, כתב הש"ך [סיק נ] משמע אפילו עשה לו טובה יכולים להמיר כן, וז"ע מנא ליה הא, שהרי בתשובה הרמב"ן ליתא אלא דלינא משום השדא כיון שמת, והיינו בלא עשה לו טובה, אבל אם עשה לו טובה מסתבר שאלו מה אין יכולים להמיר לו, וכן מוכח וכו' וז"ע, ע"ש: (מ) מוצה. והט"ו [סיק נ] חולק על זה וכתב שאין להשיג להקל בהיתר זה. ואפשר שגם רמ"א לא נמכוין אלא שיש לעשות דבר זה סניף כשיש הימיר בלאו הכי אע"פ שיש צו גמגום קלם, עכ"ל. עיין שם בש"ך [סיק נז] ובשיירי כנסת הגדולה ובמהר"י בן לב חלק א' כלל ה' [סימן מ]:

(יג) דצ"צ צ"ל מוצה ב"י. עיין באר היטב [סיק מ]. [ועיין בתשובת חתם סופר [ייד] סימן רכ"ו [ד"ה ואפס] מבורר שם דהיכא שתקע כפו דהוא חמור טפי אפשר דכילי עלמא מדוד דאפילו לצורך מצוה אין מתירין, ובהכי מסולק קושיא הט"ו [סיק לג], ע"ש עוד]. ועיין בתשובת נדע ביהודה תניינא חלק אורח סימן קצ"ו [ד"ה מכתב] שכתב דאף להחולקים דאפילו לדרב מצוה אין מתירין, דוקא באם יש זיקק לחבירו בהיתר זה דומיא דהליכת משה למצרים אף שהוא דבר מצוה היה בזה הפסד ליתרו שהיה רוצה צאנו, אבל אם לא כן כולי עלמא מודים דמתירים לו, אף שלענין עיקר הדין שאין להתיר בלי דעת חבירו, דעת הש"ך בס"ק מ"ג שאף שאין השכונה לחולת חבירו, מכל מקום לענין להתיר לדבר מצוה כולי עלמא מודו אם אין תועלת לחבירו בזה מתירין לו, ע"ש:

(יד) לישא זה את זה, [ועיין בתשובת חתם סופר [ייד] סימן רכ"ח שהאריך מאד בנדון בחור ובתולה שנשבעו זה לזה שישאו זה את זה ושלא ינשאו לאחר. ונורף דבריו דזה פשוט שאין לחייב האב לתת להווג שום נדן ופרנסה. והביא תשובת חות יאיר סימן ס' בעשיר מופלג שתקע כפו לנער קצב שאם ישמש בתו בחליה במגפה ותתפרא וישא אותה לו, ושוב חזר העשיר. ואחרי שביאר שם כל החילוקים שאפשר שיפלו בענין זה, כתב שראוי לכופר לכת ולואב לקיים שביעתם ואם יאמר אבי שיקחנה בלי כסף אף כי אומדן דעת סתם התקיעת כף היה שיקחנה כדרך העולם עם נדן הראוי או עישור נכסי, מכל מקום יטעון האב לו שכל שיקח אבי שיקחנה בלי כסף, ועוד אפילו אמר שכלבו היה לתת לו נדן ועכשיו חזרו בו, אי לכופר על דברים שבלב, וכל שכן אם היה נתנה תקיעת כף ולא האב שלא נוכל לחייב האב כלל לתת לה כמשפט הבנות רק על הצד היושר והטוב, עכ"ד החות יאיר. וקל וחומר הדברים התם לא היה שום פריצות וענין רע בדבר וברצון האב וידיעתו, ואליה הוא נשאו את נפשו לשמשה במגפה, אפילו הכי אין לחייב האב רק על הצד היושר והטוב, מכל שכן בנידון דידן דאדריבה מצוה לשלחה ריקם ויוסרו כל הנשים והבחורים המתחזרים עם הבתולות ובאים לידן כן שישבעו זה לזה, על כן אין שום אופן לחייב אבי הבתולה בשום דבר אפילו על צד היושר והטוב, כי ההיפך הוא היושר והטוב. אמנם בכל זאת כופין אותם לקיים שביעתם ויכנסנה ערומה, הרי גמ הוא פטור משביעתו. והו נלמד מתשובות [הרשב"א הפיוסות ל]הרמב"ן היה נותן מעיקרא שלא יתן להם האב ויקצוץ עליהם, ואפילו הכי נשבעו זה לזה, אמנם היא תאמר בוא לעירי ורשע נעשה שמחת נישואים ואם אינו רוצה היא פטורה, ואם ירצה הוא ואין יהיה אונס שלא יעזוב ראשי הקהל או על ידי שום דבר, הרי גמ הוא פטור משביעתו. והו נלמד מתשובות [הרשב"א הפיוסות ל]הרמב"ן [סימן רעח] שהובא לקמן סימן רל"ב סעיף ט"ו בהגה, ועיין ש"ך שם [סיק מג]. ואם אולי תאבה האשה ללכת אחריו, או הקהל לא ימחו הנשואים אך תאמר היא

אוצר מפרשים

אחת מקרובי, אך ה' הקרה לפניו בת תלמיד חכם נאה וחסידה ובא שמעון לפני שלשה והתירו לו, העלה בתשובת מהר"י באסאן [סימן יב] דבריעבר מותר. ועיין ב"י סימן רל"ב [עמוד תקב ד"ה הנדן: עמוד תקב ד"ה כתב הר"ש] וריב"ש [סימן תצ"ג: ואש"א אברהם סיק א]

כז (נהג פניו ב) והיה לתועלת חבירו. עיין תשובת בית יהודה [ייד] סימן ט': (אש"א אברהם סיק א) כס (שם) דצ"צ צ"ל מוצה ב"י. משמעון היה ממנו ביד ראוהב ואין לאל ידו להוציא עד ששמעון היה אונס ונשבע שלא ישא אשה כי אם מדעתו ורצה ליתן לו אשה

והרמוז בזה, מפני (שהכונה) [שהשכינה] שהוא שורה על ישראל בגלות, שהוא שם אדני, והם אותיות נ"א י"ד, ואותיות נא הם ממתקות יותר מאותיות יד, ועל ידי אותו השם הוציאם.^י

(טו) **ואנכי אהיה עם פוך ועם פיהו וגו'.** היינו שהדיבור יצא מפי שניהם. והוא מה שאמרו חז"ל (ספרי ר"פ מטות) שמעלת משה יותר מכל הנביאים, שנתנבאו בכה, ומשה היה מתנבא בזה הדבר. שהשכינה היתה מדברת מתוך גרונו.^י והיינו דכתיב **ואנכי אהיה עם פוך,** ולא יהיה כח זה באהרן, אלא שהקול יוצא מפי משה לפי אהרן, והיה הדיבור יוצא מפי שניהם יחד. ועיין מה שכתבנו בזה בפרשת בא בפסוק החדש הזה וגו'.^י

ויש לפרש בזה מה שאמר משה בריש פרשת וארא (ו, יב) **הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה וגו'.** מפני שאמרו (מגילה כא): שאין שנים קורין בתורה כאחד משום תרי קלא לא משתמע, אבל בהלל ובמגילה קורין כאחד אגב דחביבה יהבי דעתייהו וכו'. והיינו דקאמר **הן בני ישראל** שחביב עליהם בשורת הגאולה לא שמעו, כל שכן פרעה דלא חביבה לו שלא ישמע, ואני ערל שפתים, שצריך לדבר יחד עם אהרן. ועיין מה שכתבנו שם. ועיין בסמוך (פסוק יג).

(יט) **ויאמר ה' אל משה במדין.** אמרו חז"ל (נדרים סה.) במדין נדרת וכו'.^י והש"ך ביורה דעה סוף סימן רכ"ח (ס"קג"ד) הקשה, והא לדבר [מצוה] מתירין שלא בפניו.^י ונראה דזה דוקא גבי ישראל דמסתמא ניחא ליה,^י כמו שכתב הרמב"ם (פ"ב מגרושין ה"ב) גבי גט מעושה

נדרת, לך והתר נדרך במדין, דכתיב ויואל משה, אין אלה אלא שבועה. "רנג כדעת התוס' והר"ן בנדרים שם, והובא ברמ"א יו"ד שם סוף ס"ב. רנג כמו שכתבו תוס' בגיטין (לו. ד"ה אבל) לגבי נדר על דעת רבים לדבר מצוה יש לו התרה, אומר רבינו תם משום דמסתמא ניחא להו לרבים משום מצוה.

ולפי פשוטו מה שאמר הלא אהרן אחיך הלוי. היינו לפי שאמרו חז"ל (שמו"ר ה, טז) ששבט לוי לא נשתעבדו במצרים, כמו שפירש"י (להלן ה, ד) בפסוק לכו לסבלותיכם, וכמו שכתבנו לעיל (א, ד) שלא היה כח בפרעה [לשעבדם] מפני שעמדו בקדושת אבותינו. והיינו שאמר לו, כי מחמת שהוא עומד בקדושתו ואין משועבד לפרעה יהיה לו כח לדבר לפניו.

ויש לפרש דרך רמז מה שאמר שלח נא ביד תשלח, לפי שאמר משה (לעיל ג, יא) **מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא וגו',** שהיה צריך חיזוק, אף בתחלה שאמר לו בלשון בקשה נלכה נא דרך שלשת ימים (להלן ה, ג) ואין נא אלא לשון בקשה, וביותר צריך חיזוק גדול להוציאם ביד חזקה, והיינו דאמר **מי אנכי כי אלך אל פרעה** בתחלה אפילו בלשון בקשה, וכל שכן וכי אוציא ביד חזקה.

והיה צריך להיות כן, בתחלה בלשון בקשה, ואחר כך ביד חזקה, שאמרה תורה (פ' שופטים כ, י) כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום. וגם היא מדה כנגד מדה, [כמו שהיה השעבוד] מתחלה בפה רך ואחר כך בעבודה קשה (סימא יא: ילקו"ש קסג).

ומגודל ענותנותו של משה היה, אף שיאמין בכחו לבוא לפניו בלשון נא, אבל לא יספיק להוציאם ביד חזקה, כמו שיבואר עוד לקמן בסוף הפרשה (ה, כא-כב), ויצטרך עוד לשליח אחר להוציא ביד חזקה, ושאל ממנו [שיהיה] גם השליחות הראשון בלשון נא על ידי שליח השני שיוציאם ביד חזקה, והיינו דאמר שלח נא (ביד) שהוא לשון בקשה, על ידי אותו שתשלח ביד חזקה, וזהו ביד תשלח.

רנ וזהו שאמר, בי אדני שלח נא ביד תשלח. רנ* עיין בדברי רבינו בפ' יתרו (יח, טו), ובמה שהובא שם בהערה עג. רנא לא נמצא לפנינו שם. רנב "תניא המודר הנאה מחבירו אין מתירין לו אלא בפניו. מנא הני מילי, אמר רב נחמן, דכתיב ויאמר ה' אל משה במדין לך שוב מצרים וגו', אמר לו במדין

הכתוב (חבקוק ג, ח) כי תרכב על סוסים מרכבותיך ישועה, וכאלה רבות.

אפילו הכי אמר לו אהרן על הראשונים אנו מצטערים (מכילתא ורש"י יתרו יח, ב), ואף שלא היה לפרעה שליטה על בני לוי, מכל מקום היו מצטערים מאוד.^{יג}

בישראל כשר מטעם דמסתמא נחא ליה. אבל גבי יתרו, דאפילו לאחר גרותו איכא מאן דאמר (סנהדרין צד.) גבי ויחד יתרו (יתרו יח, ט) שנעשה בשרו חדודין חדודין, וכל שכן שעדיין לא נתגייר, ליכא למימר מסתמא נחא ליה.^{יד}

(כ) **וירכיבם על החמור**. פירש"י הוא החמור וכו'.^{יז} היינו דהחמור משמע חמור הידוע. ובדרך רמז יש לומר, מפני שיפלא שרצה להכניס אשתו ובניו במצרים שהיה מקום טומאה מאוד ומלא גילולי מצרים, כמו שכתבנו לעיל (ב, כג ד"ה ותעל; ג, ג) שהיה מצרים טמא מאוד, ואף [ש] שבט לוי לא היה להם שעבוד, מכל מקום היה לו לחוש שלא יתטמאו בנפשותם.

אלא משה ע"ה היה בטוח בגודל צדקתו וכח אמונתו, שאשתו ובניו לא יהיה להם במצרים שליטה עליהם. ומצרים נקראים חמור (במדב"ר ד, ה; ועוד) כדכתיב (יחזקאל כג, כ) אשר בשר חמורים בשרם. ודרך משל אמר שהרכיבם על מצרים שלא יוכלו לשלוט בהם, כענין שאמר

(כא) **ויאמר ה' אל משה וגו' ראה כל המופתים אשר שמתי בידך וגו'.** יש להבין מה שאמר אשר שמתי בידך, כי כל האותות והדיבור הכל היו תלויים במחשבתו, (ואת) [ואף] עשיות האותות,^{יח} והיינו דאמר לו אשר שמתי בידך, שהם בידו שיעשו האותות פעולתם, וכמו שאמר^{יט} (שכר) [שכח] הפועל בנפעל.

כמו שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים קמט, א) שירו לה' שיר חדש תהלתו בקהל חסידים, ענינו, כי אין חילוק בלשון השיר ואין חידוש אלא מה שתהלתו יהיה בקהל חסידים, שהתהלה יהיה בקדושה יתירה מפיהם של קהל חסידים.^{יט}

תלמידיו בשמו. וכן כתב התולדות בספרו בן פורת יוסף (בדרוש לש"ש תקכ, דף פט.) בזה"ל, וידוע מה שכתב הראב"ד בספר יצירה כי כח הפעל בנפעל וכו' וכח הבנאי בבנין. [אך בראב"ד לא נמצא כן ממש, ע"ש בהקדמה]. ובתולדות (ר"פ ויחי) בשם הבעש"ט בשם רמב"ן בזה"ל, כי כח הפועל בנפעל, ע"ש. רס ז"ל רבינו בפי' יתרו (כ, י), אמרו (שבת קיג:) ודבר דבר, שלא יהיה דיבור של שבת כדיבורו של חול. ואין הכוונה על ריבוי דברי חול לבד, דאם כן הוה ליה למימר שלא ידבר בשבת דברי חול. אלא הכוונה היא, שיקדש את פיו ולשונו בקדושה יתירה, בין בלימוד, בין בתפלה, כגון שלש ראשונות ששויין בשבת כמו בחול, יתקדש בשבת יותר מבחול, כי הכל תלוי בקדושת המחשבה. בזה מובן מה שאמר הכתוב שירו לה' שיר חדש תהלתו בקהל חסידים, כי השיר עצמו שהיא התורה לא תשתנה לעולם, אלא ההפרש הוא לפי כוונת פה המדבר. והיינו שאמר, שהשיר חדש יהיה, במה שיהיה תהלתו בקהל חסידים, כי תהלתם יהיה למעלה מתהילת המלאכים. וז"ל רבינו בפי' חוקת (יט, טו), כי בעליות נשמת הצדיק מעולם אל עולם מעלה עמו כל התורה והתפילה וכל הדיבורים. ועל זה אמר הושע (יד, ג)

רנה אמנם צ"ע מדברי התוס' והר"ן הנ"ל, שכתבו זאת על שבועת צדיקו לנבוכדנצר. רנו "שחבש אברהם לעקדת יצחק, והוא שעתידי מלך המשיח להגלות עליו, שנאמר עני ורוכב על החמור." רנו מהמלחמה התמידית כנגד טומאת מצרים שלא תדבק בהם מאומה. רנח פירוש, בין הדיבור שבאותות, כגון ואמרת אל אהרן קח את מטך וגו' יהי לתנין (וארא ז, ט), שהיה צריך דיבור זה בשביל פעולת האות כמו שכתב רבינו לעיל (פסוק ח). ובין העשיה של האות, דהיינו השלכת המטה. וכן בכל המכות, בין שנאמר בהם דיבור בהתראה לפרעה (כרוב המכות), או דיבור לאהרן, כמו קח את מטך ונטה ידך וגו' ויהיו דם (שם ז, יט), או נטה את ידך במטך וגו' והעל את הצפרדעים (שם ח, א), או נטה את מטך וגו' והיה לכנם (שם ח, יב). ובין עשית האות, דהיינו נטיית יד אהרן במטה (במכות דצ"ך) או משה (במכות בא"ח) או פעולת שניהם (במכת שחין). רנט לשון זה איתא פעמים רבות בתורות הרה"מ ממעזריטש, מהם בלקוטי אמרים סי' קלב בזה"ל, שבכל הדברים יש כח הפועל בנפעל, ומי שיש לו כח הראות וחזקה הראיה שלו יכול לראות כח הפועל בכל כלי מעשה. וכן איתא לשון זה שם בס"י ח, פג, קיז, קכד, קעא, קעב, ריג. וכן בשאר ספריו ובספרי

א מ"י פ"ו מהלכות
שבתות הלכות ו' ופ"ד
מהלכות גדרים הלכות
ממנו לאוין נמל טו"ט
י"ד סו"ת רמב"ם סוף כ:

הנחות וציונים

(א) כ"ה בכתיב:
(ב) כוננוי בשטמיק אר
אלא אם כן עיי"ש:
(ג) עיי' שו"ת הרשב"א
חיד סי' רסו דמשמע
שם דהו"ק לכתחלה
(ד) בכתיב הגי' עילוי:
ובכמי' הגי' עילוי:
(ה) הו"ק בדפוסא:

[ה.ה.] תניא המודר הנאה מחבירו והנשבע לו אין מתירין לו אלא בפניו מנה"מ א"ר נחמן ור' אבהו ור' יוחנן דכתיב ויאמר ה' אל משה במדין לך שוב מצרים אמר ליה במדין נדרת לך והתר נדרך במדין. פי' בפניו של יתרו כשנשבע לשבת עמו:

רמב"ן

[ה.ה.] תניא המודר הנאה מחבירו בפניו אין מתירין לו אלא בפניו מנה"מ הגי' מולי אמר ר"נ ואיתימא ר' יוחנן דכתיב (שמות ד, יט) ויאמר ה' אל משה במדין לך שוב מצרים א"ל במדין נדרת לך והתר נדרך במדין דכתיב (שם ב, כא) ויואל משה לשבת את האיש ואין אלה אלא שבועה שנא' (יחזקאל י, יג) ויבא אותו באלה וכתיב (דברים י, יג) וגם במלך נבוכדנצר מרד אשר השביעו באלהים ומאי מרדותיה דאתשיל אשבעתיה שלא בפניו:

אשבעתיה אמר להון מתשלין על שבועתא אמרו ליה אין אמר להון בפניו או שלא בפניו אמרי ליה בפניו [הון] אמר להון ומאי טעמא לא אמריתון ליה לצדקיהו מיד ישוב לארץ ידמו זקני בת ציון (איכה ג, ט) אמר ר' יצחק ששפטו כרים מתחתיהם ע"כ. והא דשריה ליהוה מסתברא לי ממוס דכי אמרין אין מתירין לו אלא בפניו מנה"מ כשנשבע לישראל אצל כשנשבע לגוי מתירין אלא (א) במקום חלול השם כגון יתרו ונבוכדנצר ולפיכך חשבו להם לתקלה:

ובירושלמי (פ"ה ה"ד) אמרין מה טעם אין מתירין לו אלא בפניו איבא דאמר מפני ההשד ואיבא דאמר מפני הבושה. ונראה פי' מפני ההשד שלא יתשדו חבירו עובר על שבועתו ולפוס האי טעמא לאו דוקא בפניו אלא ה"ה שלא בפניו כל שהודיעו או שנשבע הדבר במקום פרהסיא צעין שידע שנשאל על נדרו ולא יתשדוהו ובכך מתירין לו ואפי' בעל כרחו. ונראה שאפי' לטעם זה אין תיחבא הוא אלא צעל דבר שנשבע לו שידע צאמת שלא קיים לו נדרו אצל הנודר כפי אחרים אין לריך להודיע כפי אחרים אחרים דהא לא חשדי ליה דליתיה סביר דקיים נדרו לחבירו או נהרגה מיהו כשנשבע כיון דלנפשיה דלא סגי בלא הפרה טוב הדבר להודיע לאחרים שידעו כשנשבעו שהם מתירין לו או שיעשה היתר כפרסום שיוכלו לדעת וכן

(ר"ה)

[ה.ה.] תניא המודר הנאה מחבירו אין מתירין לו אלא בפניו מנה"מ א"ר נחמן דכתיב (שמות ד, יט) ויאמר ה' אל משה במדין א"ל הקב"ה למשה במדין נדרת לך והתר לך במדין דכתיב (שם ב, כא) ויואל משה לשבת את האיש ואין אלה אלא שבועה דכתיב (יחזקאל י, יג) ויבא אותו באלה וכתיב (דברים י, יג) וגם במלך נבוכדנצר מרד אשר השביעו באלהים מאי מרדותיה אשכחיה צדקיהו לנבוכדנצר דקאכיל ארנבת חייתא א"ל נבוכדנצר לצדקיהו אשתבע לי דלא מגלית

נמוקי יוסף

[ה.ה.] תניא המודר הנאה מחבירו אין מתירין לו אלא בפניו ובת פירוש איכא מאן דאמר דוקא כשהנדר לצורך חבירו כגון שומר משה לימרו לשב עמו ולהנאמו וכשנשבעו נדקיהו לגי' שהיה לתועלתו שלא יצוהו לזה אין מתירין לו אלא בפניו דשמו יתבייש ממנו ולא יהא נשאל עליו וכן דלא אין מתירין לו אלא מדעתו וכ"כ רבינו חס' ז"ל (ע"י מו"ק דתנן) מיהו היכא שהתירוהו שלא מדעתו דיעבד משמע דשרי נהריה מדלמארין פרק השולח (גיטין לה:) גבי נדרת ליתומים וליתום דלמא אולא לבי חס ושרי לה ולי דיעבד נמי לא מהני כי אולא גבי חס מאי הוה דהא נדר אלמנה להנאם ליתומים הוא וכן משמע מהכא שהתירו לצדקיהו ועל סמך זה גלה הדבר. וכ"כ כיון דלכתחלה לא מצי למשרי אלא שרי ליה דשאי לצדקיהו שהיה מלך מלוא היה להם לקיים דברו כן דעת המוספות (ד"ה אמרו) וכן דעת הריטב"א ז"ל ודחה מה שהשיב עליהם הראב"ד ז"ל שהיה ז"ל סובר דאפילו דיעבד אינו מותר. והיכא שהנדר לא הוה להנאמו של חבירו מתירין אותו אפילו בעל כרחו של חבירו ומ"מ לריך שידועוהו שהותר נדרו כדי שלא יתשדוהו בעובר על נדרו ויש שמחמירין להלכיו גס לזה שהיה בפניו של חבירו כיון שגדר בפניו כדי שיתבייש ממנו ולא יאמר כשנשבע שאלמו דברים שאינן:

בפרק

השולח (גיטין לה:) פסקין הלכתא כר פפא דלריך לפרט את הנדר ומיהו מוכח מהם דדוקא לכתחלה הוא דאין התם

מורי נר"ו נוהג ואם א"ל אינו מעבד אפילו לכתחלה דכיון דלאו מילתא דלנפשיהו הוא לא חשדי ותלו דלחשיל אשבעתיה. ובאן דמפרש מפני הטעם לומר שיתבייש מחבירו ולא יהיה נשאל ולפי טעם זה בפניו מנה"מ צעין. מיהו אכתי לא ידעין כי הוה בפניו אי צעיל מדעתו או לא ודעת מורי הרשב"א

נר"ו (גיטין לה: ד"ה ויש מקשים) דלעתו צעין. וי"א דלא צעין דעתו דכיון דצפניו מו ליכא טעם וחסדא ויש ראייה לדבר מדתנן בפרק השולח (גיטין מה:) דלכרי יהודה כל נדר שידעו צו רביס אין לו הפרה ומיימי ראייה מגבעונים כי נשבעו להם נשיאי העדה (יהושע ט, יח) ואם איכא שהנשבע לחבירו אין מתירין לו אלא מדעתו ורלונו מאי ראייה איכא מהתם דנדר שהודר צריס אין לו הפרה דילמא יס לו הפרה ושאי חסם נשבעו להנאם הגבעונים שלא יתרגסו ויס לא יתרגסו מעולם דהיתר שבעתם ואף על גב

דלמארין חסם הנודר לחבירו שלא בפניו מתירין לו צין בפניו צין שלא בפניו והכא רוב הגבעונים לא היו שם כשנשבעו שבעתם ולא צעין דעתם מסתברא דכל שידע חבירו נדרו צודאי על פי עדים כגודר בפניו דמי אלא דלאו כדלמארין.

ועוד יס לי ראייה מהא דלמארין במס' סוטה (י:) אמר פרעה ליוסף איחשיל אשבעתך אמר לו יוסף איחשיל נמי אדריך ואע"ג דלא ניחא לך אלא שיש לי לומר דהתם אהמיהא קאמר ליה וכי איחשיל נמי אשבעתך אע"ג דלא ניחא לך הא דלא לא וס"ג לא מנינו לאתשולי אדאכא כיון דמית ליה וליכא דעתו. וה"נ משמע לי ראייה מדא"ל קב"ה למשה לך שוב מצרים במדין נדרת לך והתר נדרך במדין דאלמא כי הוה צמדין משתרי בעל כרחיה דאי מדעתיה למה ליה הפרה הרי יתרו יכול להסיר נדרו שלא על פי חסם כדאיכא לעיל (ד"ה סג:) וליכא למימר דמשה לא הוצרך להסיר דהא מהתם אוכח תלמודא לעיל (פ"ד:) דפותחין צוולד אליכא דר' אליעזר ולרבנן אמרין דלאו נולד הוה אלא דאי ש"מ דלא צעין דעתו ורלונו מיהו בפניו מנה"מ צעין מדלמארין ליה למשה למחל צמדין ולא סגי ליה להודיעה ע"י שליח דלא דעת רבותיו וגדוליהם ז"ל דלא צעין דעתו אלא בפניו. ונראה דברים דלא בפניו נמי דוקא לכתחלה הוא דאין מתירין אצל אם התירוהו מותר ומו לא מיד:

(ר"ה)

לי' ולא תולול במלכותא אשתבע ליה לסוף הוה מצטער צדקיהו בגופיה אתשיל אשבעתיה ואמר שמע נבוכדנצר דקא מבזין ליה שלא ואיתי סנהדרין וצדקיהו אמר להו חזיתון מאי דעביד צדקיהו ולא הכי הוה משתבע בשמיה דשמיא דלא מגלית אמר ליה אתשיל אשבעתיה אמר להו מי מתשיל אשבעתא אמר ליה אין א"ל בפניו או שלא בפניו א"ל בפניו ואמאי עבדיתון הכי ולא אמריתון ליה לצדקיהו מיד ישוב לארץ ידמו זקני בת ציון (איכה ב, ו) אמר ר' יצחק

ממירו עד שיפרט לו הנודר נדרו אצל דיעבד שהתירו בלא פרט הרי זה מותר. והתם אפילו אשלי רבנן נדר שהודר על דעת רביס שאין לו הפרה אי אמרין שגדר לדבר מלוא דוקא או אפילו לדבר הרשות דרש"י ז"ל (מכות טו, ד"ה עג) והראב"ד ז"ל (הונא דרמב"ן גיטין סג) כתבו דלדבר וכן דעת מותר והרבה מן האחרונים ז"ל החמירו ואמרו דאף לדבר הרשות אין לו הפרה.

וצריך לפרש מהו על דעת רביס והוא פלוגתא ציי רבותא ז"ל דעת רש"י ז"ל (גיטין לו, ד"ה עג) ודעת רבינו האי גאון ז"ל (הונא דרמב"ן סג) דלא מיקרי על דעת רביס אלא כשהודר צריס דהיינו שלשה ואמר להו דעל דעתם הוא נודר או נשבע שהוא מלך דעתם לאומו נדר ודומיה הא דלמארין (פסוקים לו:) הוה יודע שלא על דעתך אנו משבעין אלא על דעתך ועל דעת צ"ד אצל מי שאינו נודר או נשבע צריס ואמר הריני נשבע נודר ע"ד רביס יס לו הפרה דאין זה דעת רביס ואין זה דעת הרמב"ם ז"ל שהוא כתב (פ"ו מה"ל שבעות ה"ח) שהאומר על דעת רביס אינו נשבע אע"פ שלא נדר צריס אין לו הפרה וכן נראה דעת רבינו אלפסי ז"ל שפרק השולח הא דלמארין התם (גיטין מו:) גבי נדר שהודר צריס (י"ח) איכא לו לכחוש וכמה רביס רב נחמן אמר שלשה ר' יצחק אמר עשרה ואם איכא דעת הרב דעל דעת רביס אינו אלא כשהודר צריס היה לו לכחוש כמה רביס אלא ש"מ דהודר צריס לא איכפת לן דאם אמר על דעת רביס

הרי בזה שאין לו פטור וחי בהם ודאי מידת חסידות היא למסור נפשו להצלת חבירו, וכמש"נ. והדברים מכוונים ביותר עם מה שהארכתי בפרשת וישלח שם, דאף לדעת הר"מ דאסור למסור למיתה היינו רק משום דכתיב וחי בהם ללמדנו דכל שאונסין אותו

אינו מעשה איסור, ברם בג' עבירות שהופקעו מכלל פרשת וחי בהם, אף לשיטת הר"מ מותר להחמיר [במקום שאי"צ למסור משום טענת אונס], וא"כ ניחא מה שמותר למסור להצלת חבירו משום לא תעמוד, שהרי אין כאן התירא דוחי בהם כמש"נ.

דברי רבוותא בענין היתר נדרים דמשה

ויאמר ה' אל משה במדין כל שוב מצרים כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשי. [פ"ד פ"ט]

זו דחה הריב"ש שיטת התוס' מהלכה, וכן בט"ז סקל"ג כיוון לקושיא זו, וכתב דאף הרמ"א לא נתכוין בקולא זו אלא כסניף להיתר.

← **איתא** בנדרים סה. תניא המודר הנאה מחבירו אין מתירין לו אלא בפניו, מנא הני מילי, אר"נ דכתיב ויאמר ה' אל משה במדין כל שוב מצרים כי מתו כל האנשים, א"ל במדין נדרת, לך והתר נדרך במדין, דכתיב ויואל משה, אין אלה אלא שבועה וכו', וכן מייתי התם מעשה דצדקיהו שראה את נבוכדנצר אוכל ארנבת חיה, והשביעו שלא יגלה, והסנהדרין התירו לו שלא בפניו, וצדקיהו נענש על כך, ויעוין שם בר"נ.

ובש"ך סקנ"ד תירץ שיטת התוס' מהשגת הריב"ש, דהרי גאולת ישראל אפשר ע"י אחר, וא"כ אין להתיר את השבועה משום מצות גאולת ישראל, ובאמרי בינה נדרים סי' כ' הקשה על הש"ך, דמ"מ משה עצמו אית ליה מצוה שאינו יכול לקיימה אלא ע"י התרת השבועה, עוד הקשה ממה דמבואר במדרש שהקב"ה אמר למשה אם אין אתה גואל אותם אין אחר גואל אותם, ושוב צ"ע שיטת התוס', ויעו"ש עוד בש"ך.

והנה הראשונים שם הקשו למה באמת התירו הסנהדרין לצדקיהו את שבועתו, והלא אין מתירין את השבועה אלא בפניו, והביא הר"ג בשם התוס' דלדבר מצוה מתירין, וצדקיהו היה מצטער ביותר כשלא היה יכול לגלות ומתבטל ע"י כך ממלאכת שמים, וגם מצות המלך שמצוה עליהם להתירו מצוה היא עליהם לקיים, ושיטת תוס' זו הובאה ברמ"א ביו"ד סי' רכ"ח ס"כ די"א דלדבר מצוה מתירין אף שלא בפניו.

והנה בפשוטו יש ליישב קושיא הריב"ש עפ"י מש"כ הריטב"א, דכי אמרינן אין מתירין לו אלא בפניו ה"מ בנשבע לישראל, אבל בנשבע לגוי מתירין, זולת במקום חילול השם כגון יתרו ונבוכדנצר, ולפיכך נחשב להם לתקלה, הנה מפורש בדברי הריטב"א דאף בההיא דיתרו לא היה צריך להתירו בפניו מעיקר דינא, אלא מחמת חילול ה', וא"כ אף במקום מצוה אין להתיר שלא בפניו כמבואר בדברי הריב"ש עצמו שם.

והקשה הריב"ש סי' קפ"ו דהלא עיקר המקור דאין מתירין אלא בפניו נלמד ממעשה דמשה ויתרו, והרי התם לדבר מצוה היה שהיה משה צריך לילך בשליחותו של הקב"ה להוציא את ישראל ממצרים, וא"כ למה היה צריך לתזור למדין להתיר את נדרו בפני יתרו, ומכח קושיא

שו"ך מש"כ הגר"א יפהן זצ"ל בדעת הריב"ש, דכיון דעיקר הדין שאין מתירין לו אלא בפניו נלמד ממעשה דיתרו, ע"כ אין לפרש שהוא משום חילול ה', וזהו שהוכיח מזה הריב"ש דאף במקום מצוה צריך להתיר בפניו, ודוקא בההיא דנבוכדנצר כתב הריב"ש שנענש צדקיהו מפני חילול ה', אך בדברי הריטב"א מפורש דאף

בההיא דיתרו י"ל דהיה משום חילול ה', וא"כ מיושבת היטב דעת התוס' מהשגת הריב"ש.

ובפנים יפות [לבעל ההפלאה] כתב ליישב, דכל מה דלדבר מצוה שרי להתיר שלא בפניו, הוא רק בישראל, משום דבודאי ניחא ליה שיבטל הגדר כדי שתתקיים המצוה, וכדברי הר"מ בפ"ב גירושין ה"כ דגט מעושה בישראל כשר משום דמסתמא ניחא ליה, אך גבי יתרו אין לומר כן, כמבואר בסנהדרין צד. דכששמע יתרו מעשה קריעת ים סוף נעשה בשרו חידודין חידודין, ולכן גבי

יתרו ליכא למימר דמסתמא ניחא ליה בכך. **אבן** דבריו צ"ע, דהלא מקור דברי התוס' דבמקום מצוה מתירין אף שלא בפניו, נלמד ממה שצדקיהו התיר שבועתו שנשבע לנבוכדנצר שלא יגלה שראהו אוכל ארנבת חיה, לפי שמקום מצוה היה, וכמו שביאר הר"נ, וא"כ ע"כ דמה דשרי במקום מצוה אינו משום דודאי ניחא ליה, דהלא ודאי דנבוכדנצר לא ניחא ליה שצדקיהו יתיר נדרו ואף במקום מצוה, והרי גם כעס עליהם שהתירו נדרו, באופן דכל דברי הפנים יפות צ"ע.

היאך נתאחר משה למול בנו אחר דבב"נ אין דין וחי בהם

ויהי בדרך במלון ויפגשוהו ה' ויבקש
דביתו. [פ"ד פכ"ד]

תניא בנדרים לא: אמר רבי ח"ו שמשא לא נתרשל מן המילה, אלא כך אמר אמול ואצא סכנה הוא לחינוק, ולכן המתין מלמול את בנו יעו"ש, ותמה הרא"ם למה מן הדין לא נתחייב למול את בנו אף במקום סכנה, דהלא כל מה שהמצוות נידחין במקום פיקו"נ, הוא מדכתיב וחי בהם ולא שימות בהם, אשר כ"ז הוא רק אחר שניתנה תורה ונתחדשה הלכה דוחי בהם, אך לפני מתן תורה מחויב למסור נפשו על קיום כל המצוות.

ובתבו המהרש"א שם ובפרשת דרכים דרוש ב' בישוב קושיתו, דהנה כתבו בתוס' סנהדרין עד: [ד"ה ב"נ] דסברא היא דאף ב"נ אין צריך למסור נפשו כדי לקיים מצוותיו, ואף דלית ליה וחי בהם, ומה דבישראל צריך קרא דוחי בהם, הוא משום דהוה ס"ד דצריך למסור נפשו על כל המצוות מדין קידוש ה', ולזה איצטריך וחי בהם ללמדנו דכל המצוות אינן עומדות במקום פיקו"נ. אך בב"נ סברא היא שאין צריך למסור נפשו.

ובפרשת דרכים הוסיף לתמוה על הרא"ם מסוגיא ערוכה בסנהדרין דשו"ט האם

ב"נ מצווה על קידוש ה' למסור נפשו על מצוותיו, ולא איפשטא, אכן בר"מ פ"י מלכים ה"ב כתב ב"נ שאנסו אנס לעבור על אחת ממצוותיו מותר לו לעבור, אפילו נאנס לעבוד ע"ז עובד, לפי שאינן מצוות על קדוש השם, וכתב הכס"מ שהר"מ גרס כן כש"ס דמסיק דאין ב"נ מצווה על קידוש ה', הרי להדיא שאין ב"נ צריך למסור נפשו על מצוותיו.

אבן נראה בזה בביאור שיטת הרא"ם, דהנה חולה ישראל שיש בו סכנה מותר להתרפאות באיסורי תורה, [כדיליף ביומא פה: מדכתיב וחי בהם], ונחלקו רבנותא אם כמו"כ מותר לב"נ להתרפאות באיסורי תורה, דדעת הפרשת דרכים שם דמותר, אכן הגרע"א ביו"ד סי' ס"ב בשם הפמ"ג בתבת גומא נסתפק בזה, ובמנח"ח מצוה רצ"ו סק"ד כתב דודאי אסור לו להתרפאות, וכן נקט הגרע"א בשו"ת רע"א מכת"י [מהגר"נ געשטעטנער] ביו"ד סי' נ"א [בנוגע לקושית השאג"א בדברי הר"מ בפ"ט מלכים ה"י שב"נ מוזהר שלא לאכול בשר מן החי, והובאו דבריו בפרשת וירא (פ"ח פ"ח) יעו"ש], ובאור גדול סי' א' האריך בזה.

ובזכרון שמואל סי' ס"ה כתב בביאור פלוגתתם, דהנה בתוס' בסנהדרין שם וד"ה ב"נ

בדור בשמש, ומי לנו גדול מהר"ן ז"ל, וכמה לא רצה לסמוך על טעמו להקל בחומר השבועה כדליתא בתשובה שהביא הב"י שם (דף ק"ג פ"ג):

→ **ועוד** צעיקר הענין של דבר מזה בנדר"ד קשה לסמוך עליו, כי רבים חולקים ע"ז, ועיקר יסודו מדברי החוספות פרק ר"א והר"ן, והש"ך הביא מהריב"ש שהשיג על זה, דאין לנו מזה יותר ממה שזוה"ה למשה ללכת למצרים ואעפ"כ הולך להחזיר שבועתו בפני יתרו דוקא ע"ש, ומה שחידש הש"ך בחידוש ד' קשה לי טובא, דאכתי קשה ליגמר מיניה, דאעפ"כ שהלכותו למצרים הוא דבר מזה, דהא כבר נלמדה כמה פעמים בנסה קודם שוב למדין, ואעפ"כ הצריכו הקב"ה להחזיר מדעת יתרו דוקא, ש"מ דאף לדבר מזה אין מחזירין בלא דעת המשביע, דככל הש"ס פריך תלמודא בכה"ג ונגמר מיניה. ועוד, דכי תעלה על דעתך שאל לא היו מזה דתן ואזרים שלא היה לו פתח להחזיר, או שלא היה מחזרה יתרו להחזרה שלא היה משה הולך למצרים להאזין את ישראל, והא מבורא בגזיר פרק הכותים בירושלמי שם, דפלגי אמורא אי בני נח מלווים על השבועה, ונמלא אפילו נאמר דהאבות ילאו מכלל ב"כ, מ"מ הדבר פשוט שעדיין לא היו מלווים על איסור נדר (שבועה א'). ואף יבטל מזה שזוה"ה להקב"ה בפירוש בשביל הלל כלל ישראל, ומזה דרבים שכולל כל התורה שנקיים ע"י היציאה ממצרים, בשביל ביטול דעת יתרו, הא ודאי עשה דמלות הקב"ה בזה דוחה לאיסור נדר ושבועה שלא נאסרו עליו עדיין. כ"א שקיימו עד שלא נאסרו כידוע לשם חומרא שהחמירו על עצמם, אבל לא להקל ע"ז במ"ע של כלל התורה, אלא ע"כ מכוס דהוי אפשר ליה למשה באמת לקיים לזוי הקב"ה ולא יעבור על נדרו ע"י התרה מדעת יתרו, לכן זוה"ה ל' לקיים שניהם, וכיון שכן עיקר קשיית הריב"ש לק"מ כלל, דהא ודאי אם א"א לו לקיים המלוה כ"א ע"י התרה בלא דעת חבירו, הפיר י"ל דשרי בשביל קיום המלוה, ומה שיך לדמות ענינא דמשה דאין שום ביטול מזה ע"י ההתרה מדעת יתרו. וע"כ ז"ל דכוונת הריב"ש הוא, דאי איתא דבשביל דבר מזה מותר להחזיר בלא דעת חבירו ואפילו בע"כ, דחבירו לזוט שאינו רוצה להחזיר לו כדנזכר מנדר דנדקיהו, א"כ ע"כ מוכח דאפילו בלא דבר מזה בדיעבד מותר, וכיון שכן למה איחר משה מלקיים מלות הקב"ה לילך לפרעה עד שילך למדין להחזיר הגדר בפני יתרו, הלא זה גופא הוי מזה גדולה לקיים מלות הקב"ה ולא לאחר כמה ימים, דאפילו הקדמת הזמן מזה גדולה היא, דהא ביומא (דף כ"ז ע"א) קאמר פשיטא, מה דתימא כד"ל דאמר ריש לקיש אין מעבירין על המלות ומאי מזה ברוב עם הדרת מלך וכו' הרי לנו דברוב עם הדרת מלך חשוב מזה. והנה בר"ם (דף ל"ב ע"ב) אמר דמשה"ה שני מחקים משום דברוב עם הדרת מלך, א"ה הלל נמי יומא בשני אלא זריזין מקדימין למלות וכו' וע"ש, הרי מוכח בפירוש דאפילו הזריזות דהקדים שעות לבד עדיף ממזה דברוב עם ה"מ, וכיון דברוב עם ה"מ קרו ליה מזה דהוי ככלל אין מעבירין על המלות, כש"כ ענין הזריזות דהוי מזה חשובה פ"ב, ואם בזריזות דשעות כן, כש"כ בזריזות דיום או יומים דהוי מזה גדולה להחזיר הגדר שלא בפני יתרו, דהא עדיפא מיניה כתב הרשב"א בפרק כמה מדליקין דאעפ"כ דאמרינן כל מקום שאתה מולא.

(א) במה שכתבתי דאין ב"כ מלוה על השבועה נוח מה דמתרלין חוספות בפ"ז (דף ה' ע"ב) בד"ה מנין למחוסר אכר וכו'. אלא י"ל דקום ועשה הוא וכו'. דלכאורה המוה על דבריהם דהא בפרק ד' מיקום אחר דיינין נמי קום ועשה הוא וכו', ולפמ"ש יחא זה (*).
(ב) בזה תרמתי הא דאחר דברכות (דף ו' ע"ב) וליכנפי מר פשרה ולל"י, אפ"פ דפ"ז יעבד הריב"ש מלפשות מזה דברוב עם הדרת מלך? וי"ל דה"ק דליכנפי ליה פשרה קודם זמן תפלת הציבור דאז שרי משה זריזין מקדימין למלות דחשיב מזה טפי ממלות דברוב עם ה"מ כדמוכח מפ"ד דר"ה הנ"ל.

(*) דברי רבינו בנהג"ה פתומים קצת ולא נדע כוונתו, דהא התמיה על החוס' היא ממה שחירא בגמ' דסנהדרין דחשיב דיינין אף דקום ועשה הוא, הו"ל שיש בה נס ל"ה שלא לפשות עול בשפט, א"כ ה"נ ליהב מחוסר אכר אף דקום ועשה להביא קרבן הו"ל ויש בה ל"ה שלא להקריב כפל מוס [וכן הקשה הפל"מ בנלוות מלכים], א"כ מה יוסיט זה הא דכ"ז אין מלוה על שבועות ונדרים ויסולק הקום ועשה, ודלדכא יסמער ביותר תמיילת הגה"ס בפ"ז שם, הויך מחוייב הכ"נ להביא קרבן הא איט מלוה על כל יחל דכרו, טוב התכוננתי דכוונת רבינו להקשות על חוספות מהא גופא שיש בה ל"ה דכל תל, ופ"ז אמר דלפמ"ש יחא. אבל פריין יקשה ביותר תמיילת הגה"ס כיון דחוס' בפלגם סוכרים כ דכ"ז איט מלוה לקיים נדרו, א"כ הויך חשיב קום ועשה וכו', ופ"כ מוכח מתוספות דדעתם כמ"ד דכ"ז מחוייב לקיים נדרו ודוק. הסעתיק.

המים צאים בהם כ"א שיהיה ראוי [והיינו ע"כ, דאם יש חליה הרבה במקום הגלוי ועם בהם"ה הוי רוב הגוף מלרפין], ואולם במקום גלוי לא שייך לומר שיהיה מלוה להגיע המים על המיטות, דא"א כלל שלא יגיע עליו המים, אבל אם היינו אומרים, דבשרו ממעט דוקא בגלוי, אבל לא בהם"ה שאל"מ בדיעבד. אם הוא ראוי לב"מ רק שלא הגיע אליו המים, אבל למלוה בעינן אף במיטותו של בהם"ה [שהוא רק מיטותו של כלל הגוף] שיהיו המים מגיעים עליו, א"כ היה מוכח, שאם אינו ראוי לב"מ אף בבית הסתרים לבדו, ועל כל הגוף אין חליה כלל, דמעבד בדיעבד, דכיון שלכתחלה מלוה להגיע המים גם על בהם"ה שהוא מיטותו של כלל הגוף, א"כ צאינו ראוי יש לעבד בדיעבד, וא"כ היה מוכח דעל מקום גלוי דכ"כ הוי חליה במיטותו לבדו, ובאמת נלמדה לנו חורה הלח"מ, דמיטותו המקפיד אינו חולץ. ע"כ שמעינן דביהם"ה גם למלוה א"א לביאת מים, וא"כ י"ל שפיר דהא דגלתה תורה שאם אינו ראוי לב"מ חולץ, היינו דאם יש לנדרו עם חלי הגוף שהוא בחליה של דבר המקפיד ודוק:

ואגב הגני לכתוב פה מה שגראה לי, שכל כאם או דם שיש בו ספק טומאה המובא לפני חכם, שאלו מחמירין בו מחמת חסרון בקיאות במראה דם, או בראתה דם בתוך ימי מוהר, שצריך החכם להחזיר האשה שלא תכרך על העבילה:

סימן לח

ב"ה יום ד' ו' אלול תקצ"ו פה וויליאמספאלי.

לכבוד ידידי שארי, ה"ה הרב המופלג השנון המפורסם בתורה וחסידות וענות צדק חו"ב כ"ש מוהר"ר אהרן ג"י ה"ס ופ"ק דק"ק עזמיר.

דידי, התמהמהתי ולא חשתי לעשות כמלות ראו"ן כ"ה הרמה להשיב תומ"י, כי באמת כאשר חזרתי על כל האדיון למולא איזה היתר ברור להש"ך דמחניכס שיפער מהה"כ שנתן להקל דעיר מושניק ולא מלאתי, לכן אמרתי לאחר תשובתי ולא להקדים לבלי תועלת. והנה עיקר הסמיכות לזייתר לא נמלא כ"א במ"ש כ"ה מחמת שאשמו אינה רוצה ללכת אחריו, והיה נראה לכאורה לדמות להא דתשובת הר"ן שהביא ב"י סימן רכ"ח (דף ק"ג ע"ג) דמיקרי דבר מזה שלא להפריד בין איש לאשתו, אבל באמת לא שייך בנדרון דידן להקל באיסור חמור כל זמן שלא נתברר היתר שחשומד האשה בדעתה ולא תתראה בשום חופן, כי כיון דפ"פ דין יוכל להוציאה מעיר לעיר מאן לימא לן דלא חליית דיוא וכו' אחרעי חזקתה בזה, ונמלא דלפי עשה חלה השבועה עליו להתחייב לבוא למושניק כאשר חקע כפ"א אפ"פ שאומרת שבשום חופן לא תלך אחריו, ואינו הוכחה כלל, דעבד אינש דגזים ולא עבד, וקרוי הדבר שבהמשך הזמן כאשר יקבע דירתו שמה שתלך אחריו. ואף ידמה לעשות האדאי איסור לאלתר מפני הספק שיגון שלאחר זמן, כי מד שלשים יום בודאי הרשות בידו להתאחר בעיר אחרת בלא רענה, ובתוך כך קרוב הדבר שתתראה ללכת אחריו, ומאן חשיב וספון להערים על איסור חמור בהיתר שאינו

רש"י על חומש פ' יתרו על פסוק אשר שלוחיה דלפירה, דמשע מוכח להדיא דמדעתיה דנפשיה הולין למלרים, ולכן הוזכר הקב"ה שלא יקח אשתו ובניו עמו עד שימיר נדרו מדעת יתרו, דבזה השבועה אי אפשר להחיר שלא מדעתו, ואע"פ דגם כל מה שהולין למלרים היה כוונתו לשם מצוה לשמוע מפי הקב"ה תורה כדאיתא התם, מ"מ כיון דעדיין לא נטוה ע"ז א"א לדמות איסור הגדר, כיון דאפשר לקיים שניהם דבזה לא שייך הקדש וזמן שעדיין לא הגיע זמנו של קבלת התורה ולא נטוה עליו, ומסקנא הכי הוה, ששלח למדין קודם קבלת התורה וכמו"ס בפירש"י פ' יתרו, ובמדרש פ' שמות סוף פ"ה, ונמלא דקושיית הריב"ש לק"מ (2):

ובזה ניחא נמי מה דקשה למה הולך ה' לפתוח לו במיתת דמן ואבירם הלא יש פתח לפני משה, דאילו הו' ידע שיהיה לו ה' לילך למלרים לא היה נודר, בשלמא לרבנן דאמרי אין פוחחין בטולד ניחא, אבל לר"א קשה, דאע"פ שאין פוחחין בכבוד המקום מ"מ היה יכול משה בעלמא לפתוח לפני החכם בצווי ה' שאז מתיירין ע"פ פתח בזה כמו"ס בט"ז, אבל לפמ"ש ניחא, דמה שזה ה' לילך לפרעה לא היה מונעו מלדור את נדרו, דמ"מ היה נודר שלא ידור במלרים עם אשתו ובניו כי אם שילך למלרים לבדו בעת שיזוה לו הקב"ה להתרות את פרעה וזו לא [כי שלוחי מצוה אינם ניוקין], ולכן לא היה לו שום פתח כי אם במיתת דו"א. והיה דס"י רכ"ט בגדר שהסיר מקצתו הוהר כולו לא הו' תיובתא על דברי ודוק:

והנה מה שכתבתי לעיל דכוונת הריב"ש הוא להקשות למה הולך משה לאחר מות הקב"ה לילך אל פרעה מפני החרת נדרו בפניו, כעת הדרנא בי לכאורה, כי מ"ל להריב"ש שהאריכו ה' לילך למדין בשביל התרת נדרו, דדילמא הדרש שדרשו בגמרא, במדין לך והתר נדריך" הו' לפי הפס' דמשמע שבמדין גופא דבר לו ה' שימיר נדרו דהכי פשטא דקרא דאמר ה' למשה במדין לך שוב וכו', ומה שאמרו במדין נדרת במדין לך והתר וכו' לאו דוקא קאמרי לך והתר רק שימיר לו את נדרו במדין גופא, וע"כ ז"ל דמשה הלך למדין בשביל נטילת רשות מימירו כדאיתא במדרש רבה שאמר משה להקב"ה איני יכול מפני שקבלני יתרו ופתח לי ביתו ואני עמו כבן וכו', ואם כן דברי הריב"ש תמוה וכמו"ס לעיל בארוכה, ואין מקום לקושיית הריב"ש כ"א על המדרש סוף פרשה ה' דאמר שם ד"א וילך משה לא היה נריך לומר אלא וישב משה כו' בנז של ר' חייא הגדול ואמר לא הלך משה אלא פרעה עד שהחיר לו יתרו נדרו, וא"ת למה נאמר וילך משה להיכן הלך ליטול אשתו ובניו עי"ש כל המאמר, דכאן מוכח להדיא דבנו של ר"ח הגדול סובר נמי דלא הלך משה למלרים בשביל נטילת רשות מחמת שפתח לו ביתו, דבזה לא פליג אח"כ דלא ס"ל כן, רק דס"ל לבנו של ר"ח דתחלה הלך למדין בשביל התרת נדרו, ואח"כ הלך למלרים לפשות שליחותו של הקב"ה, וממלרים הלך למדין בשביל אשתו ובניו, כן מוכח פירוש המדרש לכל מעיין בלדק. וא"כ תיקשי שפיר קושיית הריב"ש על התוספות והר"ן דלמה היה נריך לאחר מות הקב"ה שלא לילך לפרעה עד שהחיר נדרו במדין, הא אין לך דבר מצוה גדולה מזה וכמו"ס לעיל, ואע"פ דעל תלמודא דידן לא תיקשי קושייתו, דדילמא סבירא ליה כהאי חנא דלעיל דהלך למדין רק בשביל נטילת רשות לבד ולא בשביל השבועה, וכאשר ראה ה' שהוא במדין אמר לו שימיר השבועה בפניו, מ"מ סוף סוף יקשה על האי חנא דברייתא

מוצא עשה ול"ת אם אחת יכול לקיים שניהם אין עשה דוחה ל"ת היינו דוקא אם אפשר לו לקיים העשה מיד, אבל אם אי אפשר כ"א למחר דמי שפיר העשה הל"ת והביא שם כמה ראיות יעו"ש כי אין. פנאי להאריך, והרי הדברים ק"ו דאם מחמת אימור יום אחד דמינן ל"ת, לא כ"ש דיש להחיר הגדר מחמת מצוה הקב"ה שלא ידחה כמה ימים (א):

זה נ"ל לתרץ את הריב"ש אשר בלא דבריו זה א"א לענ"ד להולמו כלל. ומלאתי און לי (סברא שכתבתי דאפילו אם לא היה מתירה יתרו להחיר הגדר, מ"מ לא היה נמנע מלהחיר נדרו בכדי לקיים מצוה הקב"ה, במדרש רבה שמות סוף פרשה ד' דקאמר שם, אלא אמרו רבותינו בתחלה הלך אלל פרעה בשליחותו של הקב"ה ואח"כ וישב אל יתרו, וכיון שכך אמר לו ה' אם יאמר לך יתרו כלום מן השבועה אמר לו בעל השבועה החיר אותי מן נדרו וכו'. והרי לא מצינו כלל דיפלגו רבותינו אדינא דנשבע למבירו בפניו דאין מתיירין אלא בפניו דהא נקטינן ליה להלכה וליכא מאן דפליגי ומ"מ סבירא ליה לרבותינו שלא היה נריך משה להחיר נדרו בפני יתרו, וע"כ ז"ל כדי שלא יתאחר האווי של הקב"ה, ואולי גם היתר לא היה נריך מחמת העצם שכתבתי לעיל דהכי משמע הלשון החיר אותי מן נדרי, ולא נאמר החיר לי נדרי, ואפילו נפרש דהארת שעה היתה ע"פ הדיבור, מ"מ נוכל להוכיח עכ"פ שלא היה חסן הקב"ה שיאחר משה האווי ללכת למלרים עד שימיר נדרו, דבמנה לא היה הקב"ה מתייר לעבור על נדרו, וא"כ שפיר הקשה הריב"ש דלר"א בגמרא דידן, ולבנו של ר' חייא הגדול דאמר בדרה שם דלא הלך עד שהחיר נדרו בפני יתרו, א"כ מוכח דאפילו לדבר מצוה אין מתיירין שלא בפניו ואכתי נגמור מיניה בעלמא:

ומה שתיקן הס"ד במירוץ ראשון לא זכיתי להבין כלל, דאין אפשר לומר על עיקר הגדול מעיקרי התורה שהכתוב מעיד ולא קם נביא וכו' לכל האותות והמופתים וכו' לעיני פרעה וכו' שלא כדאי בשביל זה להחיר נדר מחמת דרבנן דמתיירין הגדר בשבילו, ועוד אם לפני הקב"ה יש הרבה רוח והללה, מ"מ משה היה חסר מקיום המצוה בשליחות הקב"ה, והלא תכלית המצוה היא שיקיים ע"י אדם, ופשטא שהיה מותר למשה להחיר נדרו בשביל לקיים מצוה הקב"ה. סוף דבר לא זכיתי לדרת לסוף דעת הס"ד בזה, וכמה דברים גשתייר בקולמוס, מחמת כי כבד לשון אכתי לבין על מעשה הכתיבה (ב):

ולכאורה היה נראה לי לתרץ קושיית הריב"ש בפשיטות מאד, דהא איתא במד"ר שמות פרשה ב' ויואל משה ר"י אומר שנשבע לו וכו', ולמה הנשבע אמר לו יודע אני שיעקב אביכם נכחתי לו לכן נטוהו נטלו והלך לו חוץ מדעתו וכו' אחת עשה לי כך וכו' ע"ש ה"טב, הרי חזינן דהשבועה שנשבע משה לימירו היה ג"כ שלא יקח אשתו ובניו עמו [וקרוב הדבר לומר ג"כ שהנשבע גם לאשתו] וכיון שכן אם באמת היה יכול משה להחיר נדרו כדי לקיים שליחות הקב"ה, אף שלא בפני יתרו, מ"מ לא היה ראוי ליקח עמו אשתו ובניו, דלשבועה זו לא היה אפשר לו להחיר שלא מדעת יתרו, דהא לא היה המצוה של הקב"ה שיקח עמו אשתו ובניו כדמוכח שם במדרש סוף פרשה ד' דקאמר ליה יתרו, ואם שהם במלרים מבקשים ללאת ואחז מוליכין וכו' ולא ה"ש לו שע"פ הדיבור הוא, ויותר מזה מוכח במדרש שהביא בפ' ¹

(א) דגה בעני עשה דמי ל"ת בשביל אימור זמן, עיין ג"כ בתוספות שבעות (דף ג' ע"א) דר"ם ועל סוקן וכו'. ואולם יש להקשות ע"ז מה דמיר (דף מ"א ע"א) מולא כתיב חסר כד"ל וכו'. ומאי קושית דילמא מיירי דליכא חסר לפניו, וכ"ס בלא אפשר להמחין עד שימלא חסר דכמה חסרות איכא בעלמא הלא לפי דברי חס"י א"ל להמחין ודמינן הלא חסרה, ועיין סוף' יבמות בסוגיא דעליה. (ב) וסיוע למה שכתבנו לתרץ דברי הריב"ש יש להביא לכאורה מה דנדרים (דף ל"א ע"ב), דאמר שם כך אמר משה אומר ואלא לדרך סכנה הוא, אומר ואמחין ג' ימים, הקב"ה אמר לי כך שוב מלרימא יעו"ש. הרי לנו שדמה משה מצוה מילה בשביל הקדמת מצוה הקב"ה לשב מלרימא, וראוי לעיין בזה מאד.

(ג) אבנאם זה ז"ע מובא, כי לפי המדרש לא ידעתי לפרש הנמרא דנדרים (דף ל"א) דאמר אומר ואלא בדרך הרי סכנה וכו', אומר ואמחין ג' ימים הקב"ה אמר לך שוב מלרים וכו', הלא לא היה מצוה לקחת עמו אשתו ובניו, והיה לו לומר וללאת לדרך לבדו ואין דחה המילה בשביל דבר שלא נטוה, אלא ע"כ דעיווי דהקב"ה היה ששוב למלרים עם אשתו ובניו ופליגי אמדרש רבה וז"ע כעת, [עמ"כ הרמב"ן בחומש בפנין זה].